

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ฉบับสมบูรณ์

โครงการการศึกษาคุณค่าและการฟื้นฟูอนุรักษ์การเลี้ยงควายในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้าบ้านป่าแดง
ตำบลบ้านไผ่ และบ้านละว้า ตำบลเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

โดย

นายอภิสิทธิ์ บุษำโรง

นายอนุสรณ์ เชิดทอง

นายคงเดช เข็มนาถ

สิงหาคม ๒๕๖๐

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการ "การศึกษาคุณค่าและฟื้นฟูและอนุรักษ์การเลี้ยงควายในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่ง
ละว้าบ้านป่าแดง ตำบลบ้านไผ่ และบ้านละว้า ตำบลเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่
จังหวัดขอนแก่น”

คณะผู้วิจัย

๑. นายอภิสิทธิ์	บุสำโรง
๒. นายอนุสรณ์	เชิดทอง
๓. นายเทพนิรันดร์	ปัญจนะ
๔. นายสวัสดิ์	ใจกล้า
๕. นายคงเดช	เข้มนาค
๖. นางจันทร์	สีไพรวัน
๗. นามานิด	ผักเฒ่า
๘. นางสาวจันทร์	อ่อนละมูล
๙. นางสาวณภาพรรณ	ผิวชม
๑๐. นายสมบูรณ์	ตลิ่งไชยสง
๑๑. นายสากล	อินทอง
๑๒. นายเชาวลิต	ขอนแก่น
๑๓. นายมานิช	มูลกัน
๑๔. นายบุญเรือง	ขอนแก่น
๑๕. นางจันทร์ดา	สิงห์นา
๑๖. นายยงยุทธ	บัวหา
๑๗. นายสวัสดิ์	จันทะคาม
๑๘. นายขันตรี	สร้อยโคกสูง
๑๙. นางพะเยาว์	นาคำ
๒๐. นางสาวพัชรินทร์	ฤๅรรักษ์
๒๑. นายหิรัญ	แสงแก้ว
๒๒. นายวิเชียร	แสงโชติ

สนับสนุนโดย : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำ

งานวิจัยเรื่อง การศึกษาคุณค่าและการฟื้นฟูอนุรักษ์การเลี้ยงควายในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า บ้านป่าแดง ตำบลบ้านไผ่ และบ้านละว้า ตำบลเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ได้จัดทำขึ้นโดยเครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์แก่งละว้า กลุ่มเลี้ยงควายบ้านป่าแดง และบ้านละ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทชุมชน วิธีการและสภาพปัญหาการเลี้ยงควาย และการจัดการทรัพยากรของเกษตรกรริมแก่งละว้า เพื่อศึกษาถึงคุณค่า ความสำคัญและประโยชน์ของการเลี้ยงควาย รวมทั้งความแตกต่างของการเลี้ยงควายต่อเกษตรกรริมแก่งละว้า และศึกษาการจัดการพื้นที่แก่งละว้าเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง เพื่อหารูปแบบและแนวทางการฟื้นฟูและอนุรักษ์การเลี้ยงควายอย่างยั่งยืนริมแก่งละว้า ในความร่วมมือกับหน่วยงานและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

ซึ่งคณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า การวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อทีมศึกษาวิจัย ผู้นำท้องถิ่น สมาชิกในชุมชนริมแก่งละว้าที่ใช้ประโยชน์จากแก่งละว้า กลุ่มผู้เลี้ยงควายรอบแก่ง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า รวมถึงพื้นที่อื่นๆ ที่มีพื้นที่และลักษณะปัญหาที่ใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะนโยบาย การอนุรักษ์ควายไทยภายใต้รัฐบาลปัจจุบัน

งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จได้ด้วยดี จากการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย สกว. ได้รับความร่วมมือ คำชี้แนะจากที่ปรึกษาและผู้นำในชุมชน อันประกอบด้วย รองนายก อบต.บ้านไผ่ (นายสุประดิษฐ์ วันโยศิริทรัพย์) รองนายก อบต.เมืองเพีย (นายสมหวัง ปาโพธิ์ชัน)

คุณค่าและประโยชน์ที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทีมวิจัยขอมอบให้กับคณะกรรมการเครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์และฟื้นฟูแก่งละว้า ผู้นำชุมชนและกลุ่มเลี้ยงควายบ้านป่าแดงและบ้านละว้า ที่ปรึกษาและทีมวิจัยทุกท่านที่มีส่วนร่วมสนับสนุนการวิจัยในครั้งนี้

นายอภิสิทธิ์ บุสำโรง

นายกเดช เข็มนาถ

พ.ศ. ๒๕๖๐

บทคัดย่อ

รายงานโครงการ "การศึกษาคุณค่าและฟื้นฟูและอนุรักษ์การเลี้ยงควายในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า บ้านป่าแดง ตำบลบ้านไผ่ และบ้านละว้า ตำบลเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทชุมชน คุณค่าความสำคัญวิถีการสภาพปัญหาการเลี้ยงควาย ประโยชน์ของการเลี้ยงควาย การจัดการริมแก่งพื้นที่ริมแก่ง รวมทั้งแนวทางการฟื้นฟูอนุรักษ์การเลี้ยงควายอย่างยั่งยืนริมแก่งละว้า ความร่วมมือกับหน่วยงานและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

การดำเนินการวิจัยได้กำหนดคำถามวิจัยว่า แนวทางการอนุรักษ์ฟื้นฟูอนุรักษ์การเลี้ยงควายในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า ควรเป็นอย่างไร แล้วจึงดำเนินการวิจัยเพื่อหาคำตอบโดยกำหนดการดำเนินการวิจัย ออกเป็น ๕ ขั้นตอน ดังนี้ **ขั้นที่ ๑ เตรียมการเตรียมทีม/ชุมชน** ประกอบด้วย ประชุมชี้แจงเพื่อทำความเข้าใจโครงการ รายละเอียดโครงการ วัตถุประสงค์เป้าหมายและแผนงานร่วมกัน รวมทั้งจัดอบรมให้ความรู้แก่นักวิจัยร่วมกับที่ปรึกษา **ขั้นที่ ๒ การศึกษาข้อมูล** ประกอบด้วย เวทีอบรมให้ความรู้การเก็บข้อมูล และพร้อมทั้งลงพื้นที่เก็บข้อมูลโดยใช้เครื่องมือตรวจวัดคุณภาพน้ำและการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ เวทีคุยร่วมกับกลุ่มเป้าหมายและค้นหาเอกสารมือสอง **ขั้นที่ ๓ การกำหนดแนวทางและจัดทำแผน** ประกอบด้วย การศึกษาดูงานโรงเรียนนายอ้อย และ สมาคมคนทาม จังหวัดศรีสะเกษ ปรึกษาหารือ **ขั้นที่ ๔ การทดลองปฏิบัติการ** ประกอบด้วย (บ้านละว้า) จัดเวทีหาทางออกร่วมกันระหว่าง กลุ่มผู้เลี้ยงควายและกลุ่มผู้ทำนารวมถึงมีข้อตกลงร่วมกัน โดยเริ่มแนวทางพูดคุยตั้งแต่ระดับพื้นที่ โดยมีตัวกลางในวงพูดคุย เช่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน หน่วยงาน อบต. ชลประทาน และได้ข้อสรุปร่วมกัน (บ้านป่าแดง) จัดเวทีพูดคุยเรื่องการทำปุ๋ยชีวภาพจากมูลควาย มีการสำรวจลูกค้าและประชาสัมพันธ์ทางสื่อ กำหนดมาตรฐานและคุณภาพถือปฏิบัติร่วมกัน เช่น ตากแห้ง รูปแบบผลผลิต ขี้ควายแห้ง ผง กระสอบ หรือถุงเล็ก ฯลฯ ถอดบทเรียนบ้านละว้าเป็นแนวทาง **ขั้นที่ ๕ การสรุปและขยายผล** ประกอบด้วย สรุปผลการดำเนินโครงการถอดบทเรียนและสรุปองค์ความรู้ จัดเตรียมทำเอกสารรายงาน จัดเตรียมขยายผล

ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินการวิจัยดำเนินการไปตามกิจกรรมที่วางไว้ ตั้งแต่การเก็บข้อมูลโดยพบว่าบริบทของชุมชนทั้ง ๒ แห่งมีความแตกต่างกันบ้านป่าแดง บริบทและวิถีชุมชนส่วนมากจะทำการเกษตร เนื่องจากเป็นพื้นที่โคกริมแก่งละว้า การผลิตจึงมีทั้งทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ เวลาว่างก็จะทำประมงหาปลา ทอเสื่อ ทอผ้า **การใช้ประโยชน์จากแก่งละว้า** ทำนา เลี้ยงสัตว์ หาอยู่หากิน โดยจะทำแต่นาปี ไม่ทำนาปรัง **วิถีการเลี้ยงควาย ที่พักควาย** วิถีชุมชนบ้านป่าแดงกับการเลี้ยงควายจะเป็นอาชีพที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดย สอบถามทุกครอบครัวที่เลี้ยงควาย จะนำเงินที่ได้จากการผูกแขน (ถือเป็นเงินทุนตั้งต้นของการสร้างครอบครัวใหม่) ไปซื้อควาย บางคนไปทำงานนอกพื้นที่ก็จะซื้อฝากพ่อ แม่ ญาติพี่น้องเลี้ยงให้ **รูปแบบการเลี้ยง** บ้านป่าแดงจะปล่อยลงแก่งในช่วงฤดูแล้ง ส่วนฤดูฝนจะมีแปลงเกษตรไว้สำรองหญ้าและอาหารให้ ซึ่งจะตรงกันข้ามกับบ้านป่าแดง **ที่พักควาย** บ้านป่าแดงจะสำรองที่พักควายไว้ในที่ส่วนตัว ดังนั้นการเก็บขี้ควายจึงไม่ต่อเนื่อง หนึ่ง หรือ สองปีจะเก็บครั้ง **การรวมตัวของกลุ่มเลี้ยงควาย** บ้านป่าแดงจะมีการรวมกลุ่มเลี้ยงควายที่ชัดเจน เป็นทางการ และเป็นระบบ ยาวนานหลายปีมาแล้ว สถานการณ์ปัญหาที่ส่งผลต่อ

การเลี้ยงควายบ้านป่าแดงคือ ชีควายตามถนนในชุมชนมูลควายสกปรก มีกลิ่นเหม็น ทำให้สภาพรอบชุมชนไม่น่าดู รายได้จากการเลี้ยงควายไม่ต่อเนื่อง ส่วนพื้นที่เลี้ยงเคยมีปัญหา แต่สามารถคลี่คลายได้โดยการเจรจา และมีข้อตกลงร่วมกันของชุมชน ดังนั้นแนวทางปฏิบัติจึง **ปฏิบัติการ** บ้านป่าแดงมองไว้ ๒ แนวทางคือ การจัดตั้งโรงเรียนสอนคนสอนควาย และการจัดองค์กรขายชีควาย เพื่อให้มีรายได้ต่อเนื่อง ลดปัญหาสภาพแวดล้อมของชุมชน

บ้านละว้า **บริบทและวิถีชุมชน** บ้านละว้า เป็นพื้นที่น้ำหลากตั้งในที่ลุ่ม อยู่ระหว่างแก่ง กับน้ำชี ดังนั้นชุมชนจึงประสบปัญหาน้ำท่วม พื้นที่ส่วนใหญ่ทำนา ไม่มีทำไร่ หาปลาในแก่งละว้า ทำปลาร้า ปลาสาม และระยะหลังเริ่มมีการทอผ้าไหมมัดหมี่ มีการตั้งโรงงานขนาดเล็ก ต่อมาพัฒนาการทำผ้าไหมขยายต่อไปเป็นผ้าฝ้าย และทำผ้าพิมพ์ลาย ดังนั้นชุมชนส่วนหนึ่งจึงเป็นธุรกิจทำผ้าส่งทั่วประเทศ ดังนั้นวิธีการทำเกษตรของชุมชนบ้านละว้าลดลง **การใช้ประโยชน์จากแก่งละว้า** ทำนา เลี้ยงสัตว์ หาอยู่หากิน ทำนาปรัง **วิถีการเลี้ยงควาย** เนื่องจากพื้นที่ประสบปัญหาน้ำท่วม **ฤดูน้ำหลาก**บ้านละว้าจึงนำควายไปเลี้ยงในแก่งละว้า โดยมุดน้ำกินวัชพืช และกินหญ้าบนก้อนวัชพืช (เป็นช่วงที่ลำบากที่สุดเพราะต้องพายเรือเฝ้าควาย เพราะไม่เช่นนั้นควายจะไปกินข้าวขาวบ้านที่ทำนาปี ในพื้นที่ส่วนตัวนอกอ่าง) ส่วน**ฤดูแล้ง**จะนำไปเลี้ยงพื้นที่ริมอ่าง และที่ของชาวนาที่เกี่ยวข้องข้าวนาปีออก ส่วนในแก่งจะมีบ้านซีกกค้อ และบ้านละว้าลงไปทำนาปรังในแก่งละว้า **ที่พักควาย** ชุมชนบ้านละว้ามีปัญหาน้ำท่วมจึงนำควายพักรวมกันในแก่ง **ปัญหา** ชุมชนบ้านละว้าเป็นชุมชนเศรษฐกิจเพราะบ้านละว้ามีโรงทอผ้า ชาวนาส่วนใหญ่มีอาชีพทอผ้า ขายผ้าเป็นหลัก คนที่เลี้ยงควายก็มีจำนวนไม่มาก แต่จำนวนควายของแต่ละคน จำนวนมาก สูงสุดเกิน ๑๐๐ ตัว / ๑ ครอบครัว และไม่มีพื้นที่สำรองไว้ในช่วงน้ำหลากและชุมชนไม่สามารถจัดการพื้นที่ได้ด้วยตัวเองได้ **ปฏิบัติการ** บ้านละว้ามีปัญหาเรื่องการจัดการพื้นที่เลี้ยงควาย ซึ่งมีปัญหาการแย่งชิงพื้นที่ของคนเลี้ยงควาย กับกลุ่มอาชีพอื่นที่มาที่หลัง คือ การทำนาปรัง และการปลูกอ้อย ดังนั้นการจัดเวทีหาทางออกร่วมกันในกอ การแบ่งปันการใช้พื้นที่ของคนในชุมชน โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วม ความเป็นธรรม และความเท่าเทียม ของคนในชุมชนเป็นสำคัญ ผลจากเวทีได้มีข้อตกลงในการใช้พื้นที่แก่งละว้า หรือการทำกิจกรรมอื่น กับ การเลี้ยงควาย เช่น ทำนาปรังรอบเดียว ไม่ต้องทำนาต่อ เพราะช่วงนาต่อขอเว้นพื้นที่ในการเลี้ยงควาย ทั้งนี้ ที่ประชุมได้มีข้อเสนอในการจัดทำข้อตกลง โดยมีผู้นำ กลุ่มทำนา กลุ่มเลี้ยงควาย และส่วนที่เกี่ยวข้อง ลงนามในข้อตกลงร่วมกัน

บทสรุปผู้บริหาร

รายงานการศึกษา "การศึกษาคุณค่าและฟื้นฟูและอนุรักษ์การเลี้ยงควายในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า บ้านป่าแดง ตำบลบ้านไผ่ และบ้านละว้า ตำบลเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น" เป็นโครงการย่อย ๑ ใน ๖ โครงการที่อยู่ภายใต้ “ชุดโครงการพัฒนาระบบและกลไกขับเคลื่อนการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่จังหวัดขอนแก่นในการสร้างเสริมเครือข่ายการเรียนรู้สู่ชุมชนและสังคมสร้างสรรค์” ที่เครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์ และฟื้นฟูแก่งละว้า ได้จัดทำขึ้น เพื่อหาแนวทางในการรักษาวินัยชุมชนกับการพึ่งพิงแก่งละว้าให้คงอยู่ บนความเท่าเทียม เป็นธรรม ของชุมชนที่อาศัยรอบพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า และส่งมอบพื้นที่ที่ยังความสมบูรณ์ให้ลูกหลาน เนื่องจากสถานการณ์ปัจจุบันพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า เป็นแหล่งน้ำสำคัญที่ชุมชนอำเภอบ้านไผ่ และอำเภอบ้านแฮดได้พึ่งพิง ชุมชนมีการขยายตัวมากขึ้น มีการใช้ทรัพยากรมากขึ้น แก่งละว้าจึงมีนโยบายการพัฒนาที่หลากหลายเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน ทั้งในรูปแบบส่วนตัว และส่วนรวม ส่งผลต่อวิถีของชุมชนที่มีการพึ่งพิงทรัพยากรในการดำรงชีพ โดยเฉพาะวิถีการเลี้ยงควาย ซึ่งเคยเป็นอาชีพดั้งเดิมของชุมชนอีสานที่นำมาตั้งแต่อดีต แต่ปัจจุบันวิถีการเลี้ยงควายเริ่มหายไปเนื่องจากชุมชนได้เปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต เช่น ปลุกพืชเศรษฐกิจ ให้เครื่องจักรแทนแรงงานควาย อีกทั้งพื้นที่ส่วนใหญ่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของควายเนื่องจากควายต้องดำรงชีพโดยการพึ่งพิงน้ำ ซึ่งสอดคล้องกับพื้นที่ชุ่มน้ำ แก่งละว้า ดังนั้นแก่งละว้าจึงยังคงมีวิถีการเลี้ยงควายให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามวิถีการเลี้ยงควายในแก่งละว้าก็มีแนวโน้มลดลง เนื่องจากพื้นที่ในแก่งละว้าเองถูกพัฒนา และเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พื้นที่ เช่น การทำนาในแก่งละว้า การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การปลูกอ้อย

ควายถือเป็นสัตว์ที่อยู่กับวิถีชุมชนในพื้นที่ชุ่ม และเป็นอัตลักษณ์ของแก่งละว้าก็ได้ เครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์และฟื้นฟูแก่งละว้า จึงได้จัดทำโครงการ “การศึกษาคุณค่าและการฟื้นฟูอนุรักษ์การเลี้ยงควายในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น” ซึ่งคณะผู้วิจัยเชื่อว่า งานวิจัยที่กำลังลงมือทำจะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะทำให้ชุมชนได้สามารถรักษาวินัยชุมชนในการดำรงชีพ บนฐานทรัพยากรที่สอดคล้องเหมาะสม โดยไม่ทำลายระบบนิเวศน์ ทั้งการเลี้ยงควายในแก่งละว้า หรือการเก็บหาผลผลิต และสูงสุดที่มิวิจัยคาดหวังว่าเกษตรกรยังคงรักษาดินฐานทรัพยากรพร้อมส่งมอบให้กับลูกหลานชุมชนชาวแก่งละว้าได้ใช้พึ่งพิงต่อไป โดยมีกรอบการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับ บริบทชุมชน รูปแบบวิถีการเลี้ยงควาย สภาพปัญหา และการจัดการทรัพยากร ภายใต้สภาพภูมิโนเวศที่เปลี่ยนแปลงของเกษตรกรริมแก่งละว้าเป็นอย่างไร คุณค่าความสำคัญ และประโยชน์ของการเลี้ยงควายเป็นอย่างไร แตกต่างจากการทำกิจกรรมการเกษตรอื่นอย่างไร การจัดการพื้นที่ริมแก่งละว้าเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องควรเป็นอย่างไร—บทบาทรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะมีแนวทางส่งเสริม สนับสนุนอย่างไร ให้เกิดการฟื้นฟูและอนุรักษ์การเลี้ยงควายและการใช้ทรัพยากรในพื้นที่แก่งละว้าร่วมกันอย่างยั่งยืน เพื่อนำไปสู่เป้าหมายแนวทางการฟื้นฟูอนุรักษ์การเลี้ยงควาย ซึ่งเป็นวิถีของชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า ควรเป็นอย่างไร

ผลจากการศึกษา

จากการศึกษาสิ่งที่มิวิจัยได้เรียนรู้จากกระบวนการวิจัย คือ คุณค่าของควายกับการเกื้อหนุนชีวิตของคน รวมถึงความสัมพันธ์ของคนกับควายที่มีมาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน อาจมีการเปลี่ยนไปบ้าง แต่สำหรับคนเลี้ยงควายที่สืบทอดมารุ่นต่อรุ่น ยังคงมีอยู่ และยืนยันจะเลี้ยงควายไปจนกว่าร่างกายจะเลี้ยงไม่ไหว และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลี้ยงควายจากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ไม่เอื้อต่อการเลี้ยงควาย ๑) ปัจจัยเกี่ยวกับพื้นที่

เลี้ยงลดลง ทั้งพื้นที่สาธารณะในแก่งละว้า และพื้นที่ส่วนตัวของชุมชนเอง ที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์พื้นที่ สัดส่วนพื้นที่ต่อคนใช้ประโยชน์ลดลง รวมถึงการพัฒนาพื้นที่แก่งละว้าที่ไม่มีแผน และไม่คำนึงถึงวิถีชุมชน ๒) ปัจจัยในครอบครัวของคนเลี้ยง เช่น แรงงานหนุ่มสาวไปทำงานนอกพื้นที่ มองว่ารายได้ไม่ต่อเนื่อง วิธีการบริโภคเปลี่ยนไป ส่งผลต่อการเปลี่ยนอาชีพเพื่อให้มีรายได้ซื้อบริโภคทุกวัน ๓) ปัจจัยเชิงนโยบายที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเลี้ยงควาย เช่น มีนโยบายที่ให้เลี้ยงควาย แต่นโยบายอื่นไม่รับให้ต่อเนื่อง ประกันข้าวพัฒนาพื้นที่เลี้ยงสาธารณะเพื่อการอื่นทำให้เกษตรกรที่คิดจะเลี้ยงมีปัญหา หรือแม้แต่การส่งเสริมเกษตรใช้สารเคมี ก็ส่งผลต่อวิธีการเลี้ยงควายเช่นกัน นอกจากปัจจัยที่เป็นปัญหาแล้ว จากการศึกษาพบว่าในพื้นที่แก่งละว้าเอง ก็ยังมีปัจจัยที่เอื้อต่อการเลี้ยงควายอยู่ดังนี้ ๑) ปัจจัยของครอบครัวผู้เลี้ยงควายเอง ลูกหลานพร้อมในการลงทุนซื้อพ่อแม่พันธุ์ให้เลี้ยง บ้านป่าแดงมีการสำรวจพื้นที่เลี้ยงในช่วงที่พื้นที่สาธารณะไม่สามารถเลี้ยงได้ มีแรงงานในครอบครัวพร้อมที่จะเลี้ยง มีเงินทุนในการซื้อพ่อแม่พันธุ์มาเลี้ยง มีอาชีพเสริมในช่วงที่ว่างเว้นต่อการปล่อยควายได้ เช่น หาปลา , ทอผ้า , ก่อสร้าง , มัดหมี่ , รับจ้างทั่วไป รายได้ทางเศรษฐกิจดี ๒) ปัจจัยพื้นที่เลี้ยง พื้นที่ริมแก่งบ้านป่าแดง , บ้านธาตุ เอื้อต่อการเลี้ยงมีการจัดการของพื้นที่ริมแก่ง วิถีวัฒนธรรมบ้านป่าแดงใช้เงินผูกแขนซื้อควายไว้เป็นมรดก, วิธีการสืบทอดจาก ปู่ ย่า ตา ยาย นโยบายการส่งเสริมของโครงการพระราชดำริ และที่สำคัญพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้ามีความเหมาะสมต่อการเลี้ยงควาย

สิ่งที่นักวิจัยได้เรียนรู้จากกระบวนการการวิจัย คือ ทำให้คิดเป็นระบบ ได้เรียนรู้คุณค่าและความสำคัญการเลี้ยงควายมากขึ้น เห็นคุณค่าของอาชีพการเลี้ยงควายมากขึ้นและมีความสัมพันธ์กับควายมากขึ้น ได้เรียนรู้การทำงานเป็นทีม ได้เรียนรู้ถึงระบบการทำงานกระบวนการศึกษาข้อมูลอาจมีความยุ่งยากและซับซ้อนในทัศนะของนักวิจัย แต่ก็ทำให้นักวิจัยเข้าใจนักวิชาการมากขึ้น

ปัญหาที่พบในการทำงานของทีมวิจัย ความวิตกกังวลในการทำวิจัยเพราะนักวิจัยไม่คุ้นชินในการทำงานแบบนี้ นักวิจัยหลายคนมีบทบาทหน้าที่ในชุมชนหลายด้านทำให้ไม่มีเวลา นักวิจัยที่เลี้ยงควายมีภาระการเลี้ยงควายไม่สามารถไปค้างคืนในที่อื่นได้ หัวหน้านักวิจัยมีการเปลี่ยนแปลง (เนื่องจากภาระของครอบครัวที่ต้องดูแล

จากกระบวนการวิจัยสิ่งที่ได้นำไปใช้ประโยชน์ ประกอบด้วย เกิดการจัดเวทีเรื่องการใช้ประโยชน์พื้นที่ชานากับผู้เลี้ยงควายหาข้อสรุปร่วมกัน ลดความขัดแย้งของคนที่ใช้ประโยชน์ในพื้นที่แก่งละว้า งานวิจัยช่วยในการรวมกลุ่มการขายซื้อควายและต่อยอดไปถึงการตลาด งานวิจัยยังสำคัญในเรื่องข้อมูลที่สามารถเก็บไว้เป็นหลักฐานยืนยันในการรักษาวิธีการเลี้ยงควายในแก่งละว้าให้คงอยู่ได้ เช่น ควายไม่ได้ทำให้น้ำแก่งละว้าเน่าเสียอย่างที่คนภายนอกคิด เพราะซื้อควายริมแก่งละว้ามีการตาก เป็นซื้อควายแห้งขาย นอกจากนี้ควายยังช่วยกำจัดวัชพืชรักษาสมดุลของระบบนิเวศน์

ทิศทางที่จะรักษาวิธีการเลี้ยงควายในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้าให้คงอยู่ได้ คือ ๑) การจัดการพื้นที่แก่งละว้าบางส่วนเพื่อคนเลี้ยงควาย ๒) นโยบายการส่งเสริมการเลี้ยงควายควรคิดให้จบกระบวนการ ตั้งแต่ซื้อควาย

พันธมิตรควาย พื้นที่เลี้ยงควาย ดูแลควาย จนถึงการขายควาย ๓) คนเลี้ยงควายเองมีความจำเป็นต้องมีการปรับตัว เช่น การจัดการแรงงาน การสำรองพื้นที่ การสำรองอาหาร หรือแม้แต่การเลี้ยงในปริมาณที่เหมาะสม

สารบัญ

เนื้อหา

หน้า

คำนำ

ก

บทคัดย่อ

ข – ค

บทสรุปผู้บริหาร

ง – จ

สารบัญ

ฉ

ส่วนที่ ๑

บทที่ ๑ บทนำ

๑ - ๔

บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๕ - ๘

บทที่ ๓ การดำเนินงานวิจัย

๙ - ๑๘

บทที่ ๔ ผลการศึกษา

๑๙ - ๓๖

บทที่ ๕ สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

๓๗

ส่วนที่ ๒

เอกสารอ้างอิง

๓๘ - ๓๙

ส่วนที่ ๓

ภาคผนวก

๔๐

ประวัตินักวิจัย

๔๑ - ๔๖

ภาพประกอบ

๔๗ - ๔๙

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ หลักการและเหตุผล

พื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้าเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดใหญ่ที่เป็นระบบนิเวศย่อยของกลุ่มน้ำชี มีความสำคัญด้านความหลากหลายทางชีวภาพและได้ขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำระดับชาติ มีพื้นที่ผิวน้ำประมาณ ๑๗,๐๐๐ ไร่ ตั้งอยู่ในเขตรอยต่อของอำเภอบ้านไผ่กับอำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น เป็นแหล่งน้ำสำคัญของหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดแก่งละว้า จำนวน ๑๓ หมู่บ้าน ในเขตตำบลเมืองเพีย ตำบลบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ และตำบลโคกสำราญ อำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น มีการใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ เพื่อการอุปโภคบริโภค การประมง การเกษตร แหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น และยังเป็นแหล่งน้ำดิบสำหรับผลิตน้ำประปาของอำเภอบ้านไผ่ ซึ่งมีการเจริญเติบโตทั้งด้านอุตสาหกรรมและธุรกิจบริการอย่างต่อเนื่อง ตามแผนการพัฒนาเส้นทางคมนาคมจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเชื่อมสู่ประเทศเพื่อนบ้านทั้งเส้นทางรถยนต์และเส้นทางรถไฟรางคู่ ที่กำหนดให้อำเภอบ้านไผ่เป็นที่ตั้งของสถานีจุดทางแยกของรถไฟระหว่างประเทศ (Junction) ผลการพัฒนาตามแผนงานดังกล่าวคาดว่าจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอีกหลายด้านต่ออำเภอบ้านไผ่ ซึ่งจะมีผลโดยตรงต่อทรัพยากรในพื้นที่แก่งละว้าทั้งด้านการใช้ที่ดินและทรัพยากรน้ำ ที่เป็นฐานทรัพยากรจำเป็นของการพัฒนา

เมื่อปี ๒๕๒๗ กรมชลประทานได้ทำการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ โดยมีการสร้างคันดินเป็นถนนรอบอ่างเก็บน้ำ แต่ด้วยจำนวนประตูละบายน้ำไม่เพียงพอ ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมขังสูงและนานกว่าเดิมในพื้นที่การเกษตรและพื้นที่อยู่อาศัยของชุมชนรอบนอกเขตอ่างเก็บน้ำ อีกทั้งมีการเวนคืนที่ดินในเขตอ่างเก็บน้ำ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในที่ดินเดิม ไม่สามารถทำการเกษตรที่เหมาะสมกับพื้นที่ระบบนิเวศย่อยในแก่งละว้า

กระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ประชาชนในชุมชนรอบแก่งละว้า ๑๓ หมู่บ้าน จึงริเริ่มรวมตัวกันจัดตั้งเป็น “เครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์และฟื้นฟูแก่งละว้า” เพื่อทำหน้าที่ประสานขอความช่วยเหลือด้านวิชาการและการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาจากการพัฒนา ซึ่งประสบผลสำเร็จในด้านการสร้างความตระหนักและการรวมตัวของผู้นำชุมชนในการทำกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยการฟื้นฟูวิถีดั้งเดิมของชุมชนทั้งด้านภูมิปัญญาและการประกอบอาชีพโดยในอดีตการเลี้ยงควายเป็นวิถีของชาวบ้านในพื้นที่แก่งละว้ามาแต่ดั้งเดิมเพื่อวัตถุประสงค์เพื่อไว้ใช้แรงงาน เป็นทุนสะสม เป็นสมบัติให้ลูกเวลาออกเรือนใช้มูลไว้เป็นปุ๋ยในการทำเกษตร จากการศึกษาข้อมูลการเลี้ยงควายโดยสมาชิกเครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์และฟื้นฟูแก่งละว้าโดยการสอบถามชาวบ้านเรื่องการเลี้ยงควาย ก่อนมีการสร้างอ่างเก็บน้ำมีการเลี้ยงควายมากกว่า ๙๕% ของจำนวนครัวเรือนที่เลี้ยงควายทั้งหมดภายในแก่งละว้า แต่ภายหลังพบว่าการเลี้ยงควายลดลงเหลือน้อยกว่า ๕๐% ของจำนวนครัวเรือนที่เลี้ยงควายทั้งหมดภายในแก่งละว้า และมีแนวโน้มจะมีการเลี้ยงลดลงไปอีก โดยพบว่าในปี ๒๕๕๖ คงเหลือคนเลี้ยงควายในแก่งละว้าจำนวน ๑๑๖ ครัวเรือน จาก

๑๓ หมู่บ้านรอบแก่งละว้า มีจำนวนควาย ๑,๖๘๙ ตัว หมู่บ้านที่มีการเลี้ยงควายมากที่สุด คือ บ้านละว้าและบ้านป่าแดง จำนวน ๖๖๔ ตัว และ ๒๓๘ ตัว ตามลำดับ ถึงแม้ว่าจำนวนของควายในพื้นที่แก่งละว้าลดลง แต่ยังคงพบว่าสภาพพื้นที่ภายในแก่งละว้ายังคงเป็นพื้นที่ๆ เหมาะสมกับการเลี้ยงควาย เพราะผู้เลี้ยงจะรวมกลุ่มกัน มีสมาชิกตั้งแต่ ๔-๒๐ ครอบครัว มีการเลี้ยงรวมกันเป็นฝูงขนาดใหญ่ โดยเลี้ยงแบบปล่อยให้ควายไปหาอาหารกินเองตามธรรมชาติ และปล่อยให้พักหรือนอนตามเกาะต่างๆ ภายในแก่งละว้า ทำให้ผู้เลี้ยงมีเวลาทำงานอื่นได้มากกว่าการเลี้ยงควายในพื้นที่โคกที่ต้องคอยเฝ้าอยู่ประจำซึ่งไม่พบในพื้นที่ชุ่มน้ำอื่นๆ ของจังหวัดขอนแก่น

ถึงแม้ว่าวัตถุประสงค์ของการเลี้ยงควายภายในแก่งละว้าของปัจจุบันจะไม่เน้นการใช้แรงงานเหมือนในอดีตที่ผ่านมาเพราะมีการใช้เครื่องจักรทดแทน แต่การเลี้ยงควายยังมีข้อดีและประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ ได้แก่ การสร้างรายได้ที่มั่นคงมากกว่าการทำเกษตรชนิดอื่น รายได้จากการขายควายและมูล นอกจากนั้นมูลของควายยังเป็นปุ๋ยอย่างดี ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์และพืชเจริญงอกงาม ไม่ส่งผลเสียต่อสภาพนิเวศ และฝูงควายจำนวนมากที่พบเห็นยังสร้างความสวยงามตามธรรมชาติได้

จากปัญหาที่มาจากการลดลงของพื้นที่เลี้ยงควาย ทั้งที่มาจากพัฒนาพื้นที่ หรือการเปลี่ยนรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน ทางกลุ่มผู้เลี้ยงควายในแก่งละว้าจึงได้ตระหนักและเห็นคุณค่าความสำคัญของควาย แต่ลำพังเพียงกลุ่มเลี้ยงควายและเครือข่ายอาจไม่สามารถต้านทานกระแสการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจภายนอกที่เข้ามาได้ จึงจำเป็นต้องมีการใช้กระบวนการวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วม ที่เน้นการเรียนรู้ตนเอง การสร้างเสริมศักยภาพชุมชนและการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ท้องถิ่น ในความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นกระบวนการสำคัญสำหรับร่วมปฏิบัติการฟื้นฟูและอนุรักษ์การเลี้ยงควาย โดยจะยึดมั่นในแนวทางการส่งเสริมการเกษตรตามวิถีที่สอดคล้องกับระบบนิเวศของพื้นที่ การฟื้นฟูและนำทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน ทั้งนี้ การแก้ปัญหาการเลี้ยงควายเป็นส่วนหนึ่งของ การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่แก่งละว้าที่จะสามารถเชื่อมโยง วิเคราะห์ความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ ในชุมชนไปพร้อมกัน ซึ่งคาดว่าจะการร่วมศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะทำให้เกิดการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่ต่อเนื่องในพื้นที่แก่งละว้าต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์

- ๑) เพื่อศึกษาบริบทชุมชน วิธีการและสภาพปัญหาการเลี้ยงควาย และการจัดการทรัพยากรของเกษตรกรริมแก่งละว้า
- ๒) เพื่อศึกษาถึงคุณค่า ความสำคัญและประโยชน์ของการเลี้ยงควาย รวมทั้งความแตกต่างของการเลี้ยงควายต่อเกษตรกรริมแก่งละว้า
- ๓) เพื่อศึกษาการจัดการพื้นที่แก่งละว้าเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง
- ๔) เพื่อหารูปแบบและแนวทางการฟื้นฟูและอนุรักษ์การเลี้ยงควายอย่างยั่งยืนริมแก่งละว้า ในความร่วมมือกับหน่วยงานและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

๑.๓ กลุ่มเป้าหมาย

- ๑) กลุ่มเลี้ยงควายบ้านป่าแดง และบ้านละว้าจำนวน ๔๐ ครัวเรือน
- ๒) เครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์และฟื้นฟูแก่ง จำนวน ๑๕ คน
- ๓) ตัวแทนเกษตรกรที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่แก่งละว้าประกอบด้วย กลุ่มหาลา กลุ่มทำนา กลุ่มเก็บหาผลผลิตจากธรรมชาติฯ จำนวน ๑๕ คน
- ๔) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น โครงการชลประทานขอนแก่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานปศุสัตว์อำเภอ และสำนักงานประมงจังหวัดขอนแก่น จำนวน ๕ คน
- ๕) คนในชุมชนบ้านป่าแดง และบ้านละว้า

๑.๔ คำถามงานวิจัย

คำถามหลัก

แนวทางการศึกษาคุณค่าและการฟื้นฟูอนุรักษ์การเลี้ยงควายในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า ควรเป็นอย่างไร

คำถามรอง

- ๑) บริบทชุมชน รูปแบบวิธีการเลี้ยงควาย สภาพปัญหา และการจัดการทรัพยากร ภายใต้สภาพภูมินิเวศที่เปลี่ยนแปลงของเกษตรกรรมแก่งละว้าเป็นอย่างไร
- ๒) คุณค่า ความสำคัญ และประโยชน์ของการเลี้ยงควายเป็นอย่างไร แตกต่างจากการทำกิจกรรมการเกษตรอื่นอย่างไร
- ๓) การจัดการพื้นที่ริมแก่งละว้าเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องควรเป็นอย่างไร
- ๔) บทบาทรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะมีแนวทางส่งเสริม สนับสนุนอย่างไร ให้เกิดการฟื้นฟูและอนุรักษ์การเลี้ยงควายและการใช้ทรัพยากรในพื้นที่แก่งละว้าร่วมกันอย่างยั่งยืน

๑.๕ ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตเนื้อหา

- วิธีการเลี้ยงควาย โดยเกษตรกรที่อาศัยริมแก่งละว้าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
- การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ การพึ่งพิง การปรับตัว และการจัดการทรัพยากรของเกษตรกรพื้นที่ริมแก่งละว้าในประเด็น การเลี้ยงสัตว์ การประมง การทำนา การเพาะปลูกพืชอื่น การเก็บหาผลผลิตธรรมชาติและอื่นๆ
- ชนิด จำนวน วิธีการและรูปแบบการเลี้ยงควายในปัจจุบัน ภายใต้สภาพภูมินิเวศที่เปลี่ยนแปลงของเกษตรกรรมแก่งละว้า ศักยภาพ และสภาพปัญหา

- ความสำคัญและคุณค่าของการเลี้ยงควาย คุณประโยชน์ทางรายได้ สภาพแวดล้อม และความสัมพันธ์ของกิจกรรมเลี้ยงควายกับสมาชิกในชุมชนผู้ประกอบอาชีพอื่นโดยเฉพาะการทำนาปรัง
- แนวทางการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ริมแก่งละว้าเพื่อการเลี้ยงควายร่วมกับการใช้ประโยชน์อื่นอย่างยั่งยืน
- บทบาทรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริม สนับสนุน ให้เกิดการฟื้นฟูและอนุรักษ์การเลี้ยงควายและการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ริมแก่งละว้าอย่างยั่งยืน

๑.๖ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ผลเชิงวิจัย

- ๑) มีข้อมูลสถานการณ์การเลี้ยงควาย และการจัดการทรัพยากรในพื้นที่แก่งละว้า
- ๒) มีแนวทางฟื้นฟูและอนุรักษ์การเลี้ยงควาย และการจัดการพื้นที่ริมแก่งละว้าเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกันกับภาคส่วนอื่นอย่างยั่งยืน
- ๓) มีข้อเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับแนวทางสนับสนุน การเลี้ยงควายและการจัดการพื้นที่ริมแก่งละว้าให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน
- ๔) เกิดนักวิจัยชุมชนท้องถิ่น

ผลเชิงพัฒนา

- ๑) เกิดการจัดการพื้นที่แก่งละว้าเพื่อการเลี้ยงควายร่วมกับการจัดการการใช้ประโยชน์อื่นอย่างยั่งยืน
- ๒) เกษตรกรตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของการเลี้ยงควาย มีการพัฒนารูปแบบการเลี้ยงควายที่สอดคล้องกับระบบนิเวศที่เปลี่ยนแปลง และจัดการพื้นที่ร่วมกับภาคส่วนอื่น
- ๓) มีรูปแบบการจัดการเรียนรู้และการปรับตัวของเกษตรกรที่สามารถขยายผลสู่ชุมชนข้างเคียง
- ๔) เกษตรกรพื้นที่ริมแก่งละว้าและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีการจัดทำข้อเสนอในการส่งเสริมสนับสนุน เพื่อรักษาระบบนิเวศและส่งเสริมคุณภาพชีวิตเกษตรกรริมแก่งละว้า

๑.๗ ขอบเขตพื้นที่

หมู่บ้านริมแก่งละว้า ๒ หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านป่าแดงตำบลบ้านไผ่ และบ้านละว้า ตำบลเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

๑.๘ ขอบเขตเวลา

ระยะเวลา ๑๕ เดือน ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ ถึง ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ นิยามศัพท์เฉพาะ

การอนุรักษ์ คือ การบำรุงรักษาสิ่งที่ตั้งตามไว้เช่น ประเพณีต่าง ๆ ทัศนกรรม และคุณค่าหรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับคนและสิ่งแวดล้อม

การฟื้นฟู คือ การรื้อฟื้นสิ่งที่ตั้งตามไว้ที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเป็นประโยชน์ เช่น การรื้อฟื้นการทำนาแบบดั้งเดิม

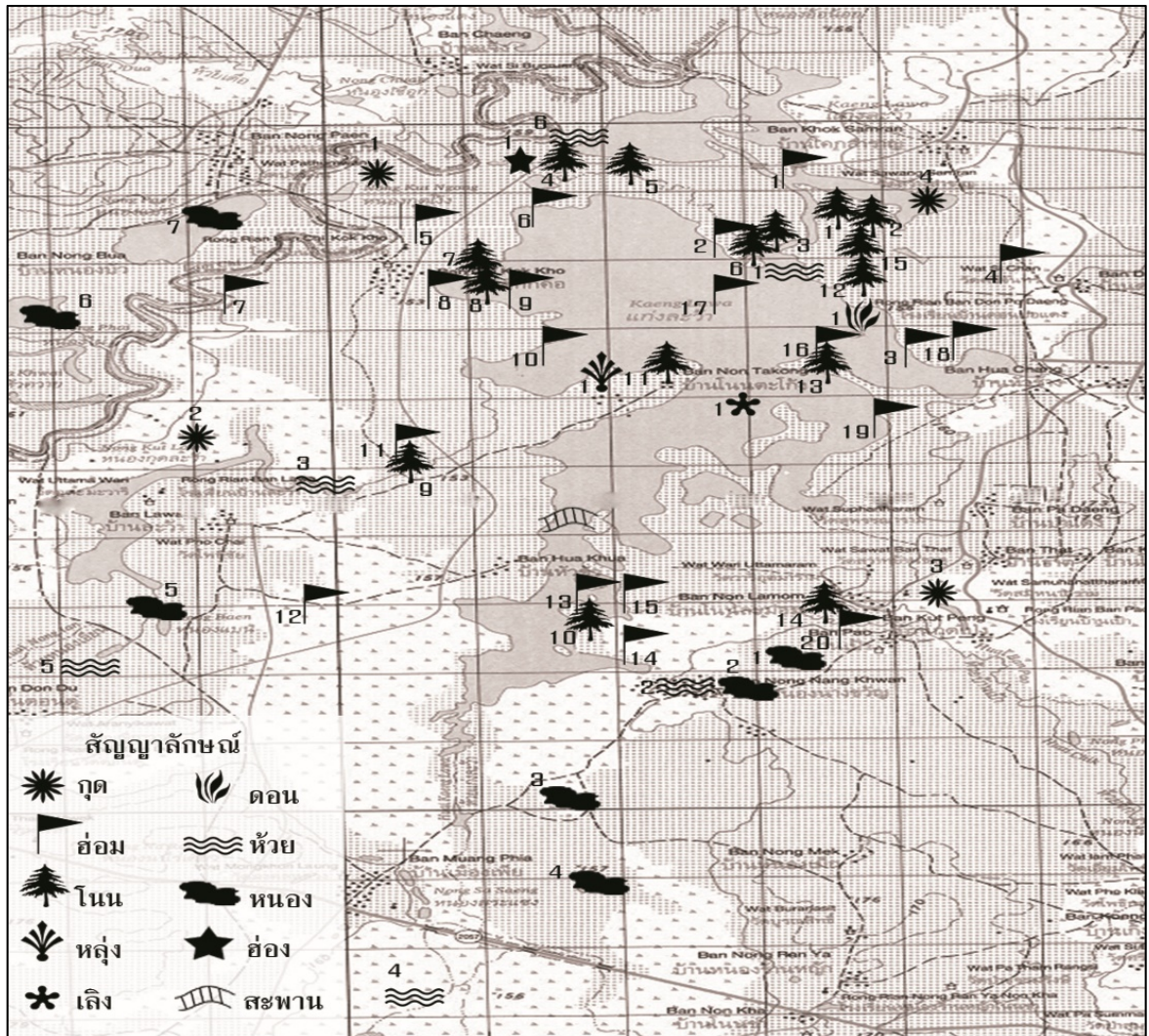
การประยุกต์ คือ การปรับหรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน ให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ เช่น การใช้ยาสมุนไพรในโรงพยาบาล ประสานกับการรักษาสมัยใหม่ การทำพิธีขอขมาเพื่อให้เกิดสำนึกการอนุรักษ์ธรรมชาติ รักษาป่ามากยิ่งขึ้น การประยุกต์ประเพณีการทำบุญข้าวเปลือกที่วัด มาเป็นการสร้างธนาคารข้าว เพื่อช่วยเหลือผู้ที่ขาดแคลน

การสร้างใหม่ คือ การค้นคิดใหม่ที่สัมพันธ์กับความรู้ดั้งเดิม เช่น การประดิษฐ์โปงลาง การคิดโครงการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยอาศัยคุณค่าความเอื้ออาทรที่ชาวบ้านเคยมีต่อกันมาหารูปแบบใหม่ เช่น การสร้างธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ การรวมกลุ่มแม่บ้าน เยาวชน เพื่อทำกิจกรรมกันอย่างมีระบบมากยิ่งขึ้น

๑) การพึ่งพิงทรัพยากร หมายถึง การที่เกษตรกร กลุ่มคน หรือบุคคล เข้าไปใช้ประโยชน์ หรือการนำทรัพยากรมาใช้โดยตรงเพื่อการดำรงชีวิต รวมถึงการใช้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิต

๒) ความสมดุลและยั่งยืน หมายถึง การใช้ประโยชน์ทรัพยากรในแง่ระยะยาว เพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มคนต่างๆ ตามความจำเป็นในการดำรงชีพ และสามารถรักษารวมถึงการสร้างเสริมความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรให้คงอยู่ เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง และไม่เป็นปัญหา

๓) พื้นที่ชุ่มน้ำ หมายถึง สภาพแหล่งน้ำที่ขึ้นและฉ่ำน้ำ บางบริเวณมีน้ำท่วมขังถาวร แต่บางบริเวณมีน้ำท่วมขังชั่วคราวเปลี่ยนแปลงตามปริมาณน้ำฝนในแต่ละปี เป็นแหล่งรวมสายพันธุ์พืชและสัตว์ อันมีความสำคัญทางนิเวศวิทยา และการอนุรักษ์ธรรมชาติ

ภาพที่ ๑ แสดงการลักษณะของภูมินิเวศภายในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า

๒.๒ การแบ่งลักษณะของภูมินิเวศภายในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า

๑) กุด คือ น้ำที่แยกออกจากลำห้วยมีพื้นที่เชื่อมต่อจากห้วย ในระยะที่ไม่ยาว ประกอบด้วย

- ๑.๑) กุดโง้ง
- ๑.๒) กุดละว้า
- ๑.๓) กุดเป่ง
- ๑.๔) กุดชี้เขี้ยว

๒) อ้อม คือ ทางน้ำเดินที่เล็กกว่าลำห้วย ประกอบด้วย

- ๒.๑) อ้อมหนองหมู
- ๒.๒) อ้อมหนองห้วย
- ๒.๓) อ้อมโคน
- ๒.๔) อ้อมบักโพน

- ๒.๕) ฮ่อมหนองตอ
- ๒.๖) ฮ่อมปากผีแปง
- ๒.๗) ฮ่อมหนองแก
- ๒.๘) ฮ่อมหนองช้าง
- ๒.๙) ฮ่อมหนองหมา
- ๒.๑๐) ฮ่อมสนมแดง
- ๒.๑๑) ฮ่อมเตาไห
- ๒.๑๒) ฮ่อมคุยเชือก
- ๒.๑๓) ฮ่อมเสือกินม้า
- ๒.๑๔) ฮ่อมหนองทม
- ๒.๑๕) ฮ่อมลิง
- ๒.๑๖) ฮ่อมกาเหว่า
- ๒.๑๗) ฮ่อมสองสลึง
- ๒.๑๘) ฮ่อมเสือโคก
- ๒.๑๙) ฮ่อมอีดำ
- ๒.๒๐) ฮ่อมแซงโพนช้อย

๓) โนน คือพื้นที่ตอนที่ยื่นลงไปในน้ำ มีน้ำท่วมถึงเป็นบางครั้ง ประกอบด้วย

- ๓.๑) โนนสังข์
- ๓.๒) โนนบ้านเก่า
- ๓.๓) โนนปากง่าม
- ๓.๔) โนนคุยแก
- ๓.๕) โนนคุยแฝก
- ๓.๖) โนนหัวลิง
- ๓.๗) โนนจาน
- ๓.๘) โนนโพ
- ๓.๙) โนนเตาไห
- ๓.๑๐) โนนช้อย
- ๓.๑๑) โนนตาไ้
- ๓.๑๒) โนนพะยอม
- ๓.๑๓) โนนบักเกลื้อ

๔) หล่ง คือ เป็นร่องน้ำที่แยกจากห้วย หรือ แม่น้ำ แต่จะไม่ยาวมากนัก ประกอบด้วย ทุ่งทำทาน

๕) ดอน คือพื้นดินที่มีน้ำล้อมรอบ ประกอบด้วยดอนแก้ว

๖) เลิง คือ ที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง เชื่อมต่อกับแก่ง ประกอบด้วย เลิงใหญ่

๗) ห้วย คือ ทางน้ำเดิน ร่องน้ำที่รับน้ำมาจากต้นน้ำ เช่น ป่าโคก ทุ่งนา หลาย ๆ ที่รวมกัน และมีน้ำไหลต่อเนื่องลงสู่แหล่งน้ำที่ต่ำกว่า เป็นเส้นทางยาว ประกอบ

๗.๑) ห้วยปากง่าม

๗.๒) ห้วยจิก

๗.๓) ห้วยชะว้า

๗.๔) ห้วยคูใหญ่

๗.๕) ห้วยหนองเอียน

๗.๖) ห้วยน้ำลัด

๘) หนอง คือ อ่างน้ำที่มีน้ำขังตลอดปี ประกอบด้วย

๘.๑) หนองทม

๘.๒) หนองอีขวัญ

๘.๓) หนองนาไโฮเดียว

๘.๔) หนองนกเป็ด

๘.๕) หนองเบ็น

๘.๖) หนองไผ่

๘.๗) หนองแปน

๙) ฮ่อง คือ ทางน้ำที่คนสร้างขึ้น เพื่อดึงน้ำมาใช้ในการเกษตร (ขุดโดยแรงคน) ประกอบด้วย ฮ่องโดน

๑๐) แก่ง คือ แอ่งน้ำขนาดใหญ่ที่ล้อมรอบด้วยห้วย หนอง บึง หรือบ่อน้ำเล็ก ๆ ประกอบด้วยแก่งชะว้า

๑๑) วัง คือ ส่วนที่ลึกที่สุดในแม่น้ำ เช่น วังเวิน

๑๒) โสภ คือ ร่องน้ำที่มีความลึก เนื่องจากพื้นที่มีความต่างระดับ ช่วงน้ำแห้งจะเป็นหลุมลึก

๑๓) ทางน้ำ คือ จุดดึงน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ และ จากฮ่อง มาใช้ที่คนสร้างขึ้น ลักษณะคล้ายอ่างน้ำ แต่มีขนาดเล็กประมาณ ตักหรือวิดได้

๑๔) แขง คือ ที่ดอนที่มีต้นแขงขึ้น และน้ำสามารถท่วมถึงได้ในฤดูน้ำหลาก การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในฤดูที่มีน้ำท่วมขังพื้นที่ เกษตรกรจะใช้พื้นที่ดังกล่าวทำนา จึงเรียกว่า “นาแขง”

๑๕) ปาก คือ ส่วนที่ลำน้ำมาบรรจบกัน เช่น ปากผีแปง ปากง่าม

๑๖) บึง คือ อ่างน้ำที่มีน้ำขังตลอด

บทที่ ๓

การดำเนินงานวิจัย

พื้นที่แก่งละว้าเป็นพื้นที่ๆ มีกลุ่มชาวบ้านได้มีการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิชุมชน รวมถึงดำเนินการด้านอนุรักษ์และฟื้นฟูอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานซึ่งแกนนำในการเคลื่อนไหวส่วนหนึ่งเข้าร่วมเป็นนักวิจัยภายในโครงการ ดังนั้นจึงมีความเชื่อมั่นในแนวคิด แนวทาง หรือกิจกรรมเชิงพัฒนาที่ได้ดำเนินการมาแล้ว ทำให้นักวิจัยติดตามคิดในการทำงานพัฒนามา ดังนั้นกิจกรรมการเตรียมความรู้และความพร้อมของทีมนักวิจัยจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อไม่ให้ผลการศึกษาดำเนินไปอย่างผิดพลาด

ขั้นที่ ๑ ขั้นเตรียมทีม

กิจกรรมที่ ๑ เป็นขั้นตอนชี้แจงรายละเอียดโครงการฯ กับนักวิจัยและที่ปรึกษาเป็นเวทีประเมินองค์ความรู้ ทักษะ นักวิจัย ต่องานวิจัย รวมถึงการชี้ให้เห็นความแตกต่างของงานวิจัย และงานพัฒนา ต่อนักวิจัยงานวิจัยเป็นเพียงเครื่องมือหนึ่ง ที่คณะวิจัยใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาข้อมูลข้อเท็จจริง เพื่อนำมาสู่การหาทางออกร่วมกัน ภายใต้ข้อมูล ข้อเท็จจริงที่ยอมรับร่วมกัน

กิจกรรมที่ ๒ ขั้นตอนสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับนักวิจัย เป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการ เกี่ยวกับการทำวิจัยท้องถิ่น รวมถึงความรู้เรื่องการศึกษาข้อมูล ความสำคัญ และเทคนิคการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล

กิจกรรมที่ ๓ การเตรียมชุมชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ถือเป็นการประชุมชี้แจงโครงการต่อกลุ่มเป้าหมาย โดยทางทีมวิจัย ได้จัด ประชุมชี้แจงเป็น ๒ คือบ้านป่าแดง และบ้านละว้า

กิจกรรมที่ ๔ เป็นการเตรียมบุคลากร หรือทีมงาน ซึ่งมีทีมนักวิจัย และชุมชนที่จะช่วยให้ข้อมูล โดยการ อบรมให้รู้เกี่ยวกับ ความสำคัญ ความรู้ และเทคนิควิธีการ ศึกษาข้อมูลข้อมูล รวมถึงการวางแผนการศึกษาข้อมูล ซึ่งในขั้นตอนนี้ได้มีการจัดทำแผนแนวทางในการศึกษา การแบ่งบทบาท หน้าที่ กำหนดกลุ่มเป้าหมายในการลงศึกษาข้อมูล โดยจะมีการมอบหมายภารกิจให้นักวิจัย

ขั้นที่ ๒ ขั้นการศึกษาข้อมูล

กิจกรรมที่ ๑ ของแผนที่ ๒ คณะวิจัยได้มาประชุมปรึกษาหารือทีมวิจัย เพื่อแบ่งภารกิจงาน รวมถึงการเตรียมเครื่องมือ และมอบหมายหัวหน้าทีมรับผิดชอบในการเก็บข้อมูล โดยแบ่งกลุ่มเป้าหมายเป็น ๕ กลุ่ม ประกอบด้วย ๑) คนที่เคยเลี้ยงแล้วเลิกเลี้ยง ๒) คนที่เคยเลี้ยงและยังเลี้ยงอยู่ ๓) คนที่ไม่เคยเลี้ยงแต่อยากเลี้ยง ๔) คนที่ไม่เคยเลี้ยงและไม่คิดจะเลี้ยงและ ๕) ผู้ที่ทำนาในพื้นที่แก่งละว้า

กิจกรรมการลงเก็บข้อมูล ซึ่งทีมวิจัยได้ใช้วิธีการและเครื่องมือที่หลากหลาย ซึ่งพอสรุปคร่าว ๆ ได้ดังนี้

๑) การศึกษาข้อมูล มือสอง ข้อมูลที่ได้ เช่น บันทึกการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน หนังสือร้องเรียนต่างๆ กิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับแก่งละว้า (จากเครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์ และฟื้นฟูแก่งละว้า) ฐานข้อมูลประชากร ผังชุมชน (จากผู้ใหญ่บ้านและ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชน บ้านละว้า) รายงานการศึกษาระบบนิเวศแก่งละว้า ฐานทรัพยากร วิถีชุมชน (มูลนิธิรักษ์อีสาน)

๒) จัดประชุมกลุ่มย่อย มีการจัดประชุมกลุ่มย่อยในชุมชน ตามกลุ่มประเด็นต่างๆ ทศนคติข้อคิดเห็น จากกลุ่มทำนา/กลุ่มผู้เลี้ยงควาย / การใช้ประโยชน์จากแก่ง / คุณค่าของแก่ง / ความหลากหลายของทรัพยากร / ข้อเสนอแนะต่างๆ / จำนวนผู้ใช้ประโยชน์จากแก่ง/ การเปลี่ยนแปลงของแก่ง / สาเหตุปัจจัยที่มีผลต่อป่า

๓) การสัมภาษณ์ผู้รู้ ประเด็นที่สัมภาษณ์

๔) ลงสำรวจร่วมกับชุมชน โดยมี นักวิจัยร่วมกับชุมชนร่วมสำรวจ ประเด็นเนื้อหา สำรวจข้อมูลทาง กายภาพ / ผังชุมชน จำนวนประชากร การตั้งบ้านเรือน สถานภาพ โดยใช้ผังของผู้ใหญ่บ้านประกอบ / ประเด็น ทรัพยากร ความหลากหลายของทรัพยากร สิ่งที่ได้ คือ แผนที่ทรัพยากร ผังชุมชนบ้านป่าแดง บ้านละว้า แผนที่ แก่งละว้า

๕) ใช้แบบสอบถามโดยมีกลุ่มเป้าหมาย ๗๐ คน จากกลุ่มผู้เลี้ยงควาย กลุ่มรับจ้าง กลุ่มชาวประมง กลุ่ม เกษนนำ กลุ่มชาวนากลุ่มทั่วไป กลุ่มอื่นๆและทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้เลี้ยงควายทั้ง ๒ หมู่บ้าน โดย กำหนดให้

๕.๑) กลุ่มผู้เลี้ยงควายบ้านละว้า สุ่มจำนวน ๑๐ ราย จาก ๒๐ ราย

๕.๒) กลุ่มผู้เลี้ยงควายบ้านป่าแดง สุ่มจำนวน ๑๐ ราย จาก ๑๙ ราย โดยแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มย่อย จำแนกตามพื้นที่หากิน ได้แก่ กลุ่มที่ ๑ พื้นที่หากินตั้งแต่ คูหนองเทศ ท่าบั้งไฟ โนนอีดำ โนนหมากเกลือ โสโก โสโกขามปูน หนองเขือก และดอนปู่ตา กลุ่มที่ ๒ พื้นที่หากินตั้งแต่ หนองแก่นช้าง หนองจวดาย ท่าอีชาชี โนนก้าม โนนแมงทับ หนองใต้ หนองซอน โนนหนองท่ม โนนอีโกก

๖) สำรวจข้อมูลสิ่งมีชีวิต และข้อมูลทางกายภาพ เช่น สี กลิ่น อุณหภูมิ ในแก่งละว้า โดยกำหนดพื้นที่ แหล่งที่ควายผ่าน เขตอนุรักษ์ที่อยู่ใกล้เคียงโดยใช้เครื่องมือจากสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ ๑๐ โดยมีการสำรวจ เดือนละ ๑ ครั้ง

กิจกรรมการตรวจสอบ และวิเคราะห์ข้อมูล

๑) จัดเวทีประชุมร่วมกับชุมชน ถามซ้ำในประเด็นต่างๆ / นำเสนอข้อมูลที่ได้ ให้ชุมชนร่วมตรวจสอบ ความถูกต้อง

๒) จัดเวทีนำเสนอ และวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับนักวิชาการ ซึ่งในเวทีจะช่วยให้เห็นว่าข้อมูลที่ได้สามารถ ตอบคำถามวิจัยที่เราต้องการหรือไม่ ขาดข้อมูลอะไรบ้าง ต้องปรับปรุงข้อมูลอะไรบ้าง

๓) ตรวจสอบและประเมินแบบสอบถาม

๔) ลงพื้นที่เก็บตกข้อมูลที่ขาด หรือข้อมูลที่ต้องศึกษาเพิ่มเติม

สรุปข้อมูลและวิเคราะห์ผล หลังจากการเก็บข้อมูลที่ได้ ครบถ้วนสมบูรณ์ตามกรอบการศึกษาแล้ว ทีม วิจัย (ฝ่ายจัดทำข้อมูล) และนักวิชาการ ร่วมกันตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมพบปัญหาคุณภาพความ เนื่องจากควายฝูงมีการผสมพันธุ์กันเอง ทำให้ควายตัวเล็กและ สุขภาพไม่แข็งแรง / ปัญหาพื้นที่เลี้ยงของบ้านละว้า ปัจจุบันพื้นที่เลี้ยงส่วนหนึ่งเป็นที่นาชาวบ้านที่มีเอกสารสิทธิ์ เลี้ยงในช่วงพักแปลงเกษตร และพื้นที่ปล่อยโล่งไม่มีการล้อมรั้ว หากมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน เช่น ปลุกพืช เศรษฐกิจที่อายุยาวนาน เช่น อ้อย หรือ พืชอื่น ๆ หากคนเลี้ยงควายไม่มีพื้นที่สำรองส่วนตัว อาจเกิดปัญหาพื้นที่

เลี้ยงได้ จำนวนควายต่อคนเลี้ยงของบ้านละว้ามีจำนวนมาก สูงสุด ๑๐๗ ตัว มีความเสี่ยงหากเกิดปัญหาขึ้น เรื่องการจัดการอาหารสำรอง หรือการปรับวิธีการเลี้ยงยังไม่มี บ้านป่าแดง มีปัญหาเรื่องมูลควาย

ช่วงที่ ๓ ขั้นกำหนดแนวทางและจัดทำแผน

- 1) สร้างเสริมศักยภาพนักวิจัย แกนนำกลุ่มผู้เลี้ยงควาย และแกนนำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเรื่องการเลี้ยงควายและการจัดการพื้นที่ริมแก่งละว้า โดยจัดกิจกรรมศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ณ โรงเรียนนายร้อย อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ และสมาคมคนทาม พื้นที่เขื่อนราษีไศล
- 2) การนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน และภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูวิถีการเลี้ยงควาย ร่วมกับการจัดการทรัพยากรอื่นในพื้นที่ของเกษตรกรรมแก่งละว้า โดยได้มีการจัดกิจกรรมคืนข้อมูลให้กับชุมชน ๓ กลุ่ม ประกอบด้วย เวทีคืนข้อมูลชุมชนบ้านป่าแดง เวทีคืนข้อมูลชุมชนบ้านละว้า และเวทีคืนข้อมูล-ปรึกษาหารือแนวทาง กับผู้นำบ้านละว้า และตำบลเมืองเพีย
- 3) จัดทำแผน และข้อเสนอ การจัดการพื้นที่แก่งละว้า โดยการจัดเวทีประชุมปรึกษาหารือ ทีมวิจัย ร่วมกับนักวิชาการ และเพื่อเตรียมนำเสนอในเวทีปฏิบัติการ โดยใช้กรอบข้อเสนอจากเวทีปรึกษาหารือผู้นำชุมชน

ช่วงที่ ๔ ขั้นทดลองปฏิบัติการ

- ๑) ปฏิบัติการตามแนวทางและแผนงานที่วางไว้ในช่วงที่ ๓ โดยมีปฏิบัติการแยกเป็น ๒ พื้นที่โดยมีรายละเอียดดังนี้ **บ้านละว้า** สถานการณ์ปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการเลี้ยงควาย คือ ปัญหาการแย่งชิงพื้นที่การใช้ประโยชน์จากแก่งละว้า มีปฏิบัติการในการจัดเวทีหาทางออกร่วมกันในการใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า ระหว่างกลุ่มผู้เลี้ยงควาย กลุ่มทำนา และกลุ่มที่ใช้ประโยชน์อื่น ๆ โดยมีผู้เข้าร่วมประกอบด้วย ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ เกษตรอำเภอ ประมงอำเภอ ผู้แทนนายอำเภอ (ปลัด) กำนัน นายก อบต. สมาชิก อบต. ผู้ใหญ่บ้าน สจ. **บ้านป่าแดง** หลังจากเวทีคืนข้อมูลมีการจัดเวทีปรึกษาหารือทางออกของกลุ่มเลี้ยงควาย โดยยึดกรอบประเด็นที่เป็นปัญหาจากการเลี้ยงควาย และความเป็นไปได้ และความเหมาะสมในการปฏิบัติเป็นหลัก ซึ่งศักยภาพสามารถทำได้เลย คือ การเสริมรายได้จากการขายวัตถุดิบชี้ควาย ๑๐๐ % จากชุมชนริมแก่งละว้า

- ๒) ติดตามผล และปรับปรุงวิธีปฏิบัติงานระหว่างดำเนินการ

ช่วงที่ ๕ ขั้นการสรุปและขยายผล

- ๑) สรุปผลการดำเนินโครงการ
- ๒) ถอดบทเรียนสรุปองค์ความรู้ ได้มีการจัดเวทีถอดบทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานวิจัย โดยมีนักวิจัยและนักวิชาการร่วมถอดบทเรียน
- ๓) กำหนดแนวทางการเผยแพร่ความรู้และพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ พร้อมประสานชุมชนที่สนใจเข้าร่วมเป็นเครือข่ายปฏิบัติการศึกษาและขยายผลบ้านเครือข่าย

ตารางที่ ๑ รายละเอียดการดำเนินกิจกรรมของโครงการ

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีการ	ผู้เข้าร่วม	ผลการปฏิบัติ วิเคราะห์ผลสำเร็จ / ล้มเหลว
๑. เวทีประชุมชี้แจงโครงการ	- เพื่อทำความเข้าใจโครงการและรายละเอียดของแผนงานร่วมกันของทีมวิจัยและที่ปรึกษา	- จัดเวทีประชุม ชี้แจงรายละเอียดโครงการ - ในวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๙ เวลา ๐๙.๐๐ – ๑๒.๐๐ น.	- นักวิจัย ๑๔ คน - ที่ปรึกษา ๔ คน - แกนนำชาวบ้าน และกลุ่มเกษตรกร ๑๖ คน รวม ๓๔ คน	-ผู้เข้าร่วมมีความเข้าใจตรงกันในเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการ และได้สรุปแผนการทำงานร่วมกัน
๒. อบรมเรื่อง ทำความเข้าใจ	อบรมให้ความรู้ในการทำวิจัย โดยเฉพาะนักวิจัยมีความรู้ในการทำวิจัย ท้องถิ่นในแต่ละขั้นตอน เพื่อเตรียมสำหรับเก็บข้อมูล	- ชี้แจงรายละเอียดโครงการ - ประชุมทำความเข้าใจโดยวิทยากรมีการบรรยาย ๒๔ มิถุนายน ๒๕๕๙	-นักวิจัย ๑๔ คน -ที่ปรึกษา ๔ คน -ทีมวิทยากร ๒ คน รวม ๒๐ คน	-นักวิจัยมีความรู้ในการทำวิจัยท้องถิ่นในแต่ละขั้นตอนเพื่อสำหรับการวางแผนในการเก็บข้อมูลที่จะทำในงานวิจัยในขั้นตอนต่อไป
๓. ประชุมชี้แจงในหมู่บ้านเป้าหมาย	- ชี้แจงวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และกระบวนการทำงานในเวทีชาวบ้าน	- ทีมวิจัยลงชี้แจงโครงการร่วมกับชุมชน เพื่อให้ทราบถึงรายละเอียด และวัตถุประสงค์ที่ทำงานวิจัยในครั้งนี้ได้ลงจัดเวที -บ้านละว้า ประชุมในวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๙ เวลา ๑๔.๐๐ – ๑๖.๐๐ น. ณ หักควายบ้านละว้า ชาวบ้านจะรวมตัวอยู่ที่หักควาย -บ้านป่าแดง ในวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๙ ในเวลา ๑๘.๐๐ – ๒๑.๐๐ น. เพราะชาวบ้าน	- นักวิจัย ๗ คน - แกนนำชาวบ้าน/เกษตรกร ๒๕ คน รวม ๓๒ คน	-ทีมวิจัยนำเสนอวัตถุประสงค์เป้าหมาย แผนการดำเนินงาน และผลที่จะได้รับในเวทีประชาคมหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้รับทราบ

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีการ	ผู้เข้าร่วม	ผลการปฏิบัติ วิเคราะห์ผลสำเร็จ / ล้มเหลว
		ส่วนมากจะไปทำงานกลับบ้านมาช่วง ณ ศาลา ประชาคมหมู่บ้าน		
๔. อบรมพัฒนา เครื่องมือและการ จัดทำแผนการเก็บ ข้อมูล	- ให้ความรู้เรื่องการ พัฒนาเครื่องมือการเก็บ ข้อมูล/ทดสอบเครื่องมือ - วางแผนเก็บข้อมูล	- ประชุมอบรมให้ข้อมูล พร้อมเอกสาร คู่มือ การศึกษาชุมชนสำหรับคณะวิจัยเพื่อท้องถิ่น ใน การทำงานวิจัย ให้กับนักวิจัยคนละหนึ่งเล่มใน การศึกษาข้อมูลรายละเอียดและต่างๆ ในการ ทำวิจัยและได้ร่วมกันวางแผนเป้าหมายที่จะทำต่อ พร้อม การเก็บประเด็นเพิ่ม (วันที่ ๒๖ -๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๙)	- นักวิจัย ๑๔ คน - ที่ปรึกษา ๔ คน - แกนนำชาวบ้าน/สมาชิกกลุ่ม เกษตร ๑๐ คน รวม ๒๘ คน	- ผู้เข้าร่วมได้มีความรู้และแนวทางใน การเก็บข้อมูล มีเครื่องมือที่เหมาะสม และเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง พร้อมที่จะเก็บข้อมูล
๕. การจัดทำแผนและ การเก็บข้อมูล	- ศึกษาการเก็บข้อมูล เพิ่มเติม	- ได้ลงเก็บข้อมูลเพิ่มเติม ใน ๕ ประเด็น - คนที่เคยเลี้ยงแล้วเลิกเลี้ยง - คนที่เคยเลี้ยง และยังเลี้ยงอยู่ - คนที่ไม่เคยเลี้ยงแต่อยากเลี้ยง - คนที่ไม่เคยเลี้ยง และไม่คิดจะเลี้ยง - ผู้ที่ทำนาในพื้นที่แก่งละว้า เก็บข้อมูล วันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๙	- นักวิจัย ๑๔ คน รวม ๑๔ คน	- นักวิจัยเก็บข้อมูลตามแผนที่ได้กำหนด ไว้
๖. ลงพื้นที่เก็บข้อมูล	- อบรมศึกษาการเก็บ ข้อมูล	- ได้ลงเก็บข้อมูล ตัวอย่างคุณภาพน้ำระหว่างน้ำที่ ควายลงทุกวัน กับ ตัวอย่างน้ำที่ควายไม่ลงเพื่อ เปรียบเทียบคุณภาพน้ำและสัตว์หน้าดินว่า คุณภาพน้ำอยู่ในระดับใด บ้านป่าแดง ในวันที่ ๒๗สิงหาคม ๒๕๕๙ และบ้านละว้า ในวันที่ ๒๘	- นักวิจัย ๑๔ คน รวม ๑๔ คน	- นักวิจัยได้ลงเก็บตัวอย่างน้ำ และสัตว์ ต่างๆในน้ำซึ่งนักวิจัยได้ตกลง กันว่าเก็บข้อมูลตัวอย่างน้ำทุก เดือน ของ บ้านป่าแดง และบ้านป่าแดง

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีการ	ผู้เข้าร่วม	ผลการปฏิบัติ วิเคราะห์ผลสำเร็จ / ล้มเหลว
		สิงหาคม ๒๕๕๙ - มีการเก็บมูลสัตว์มาซึ่งดูว่าในแต่ละวัน ควาย หนึ่งตัวมูลมีจำนวนมากเพียงใด		
๗.เวทีตรวจสอบ และ วิเคราะห์ข้อมูล	ตรวจสอบความถูกต้อง ของข้อมูล	- จัดทำข้อมูลสรุปประสานผู้เข้าร่วมจัดหาสถานที่ เปิดเวทีรับฟังปรับข้อมูลตามข้อเสนอ	- นักวิจัย ๑๔ คน - ที่ปรึกษา ๔ คน - แกนนำชาวบ้าน/สมาชิกกลุ่ม เกษตรกร ๓๑ คน รวม ๔๙ คน	- ปรับข้อมูลตามข้อเสนอ
	- ลงพื้นที่เก็บข้อมูล แบบสอบถาม	- การเก็บข้อมูลแบบสอบถามมีข้อมูล แบบสอบถามซึ่งเก็บก่อนการทำงานวิจัยอยู่ จำนวนหนึ่งซึ่งข้อมูลที่มีไม่สามารถนำข้อมูลมา สรุปได้ - ได้ทำแบบสอบถามใหม่อีก ๗๐ ชุดซึ่งมี กลุ่มเป้าหมาย คือ - ผู้เลี้ยงควาย - ผู้ทำนาในแก่งละว้าและมีปัญหากับกลุ่มผู้ เลี้ยงควาย - ผู้รับจ้างทั่วไป - ประมง ๑๙-๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๙	- นักวิจัย ๑๔ คน - แกนนำ/สมาชิกกลุ่มกิจกรรม ๘ คน รวม ๒๒ คน	- ปัญหา การทำแบบสอบถามไม่ควรทำ ก่อน เพราะประเด็นเนื้อหา ไม่ตรง ประเด็น และครอบคลุม - ปัญหาฤดูน้ำหลากทำให้เก็บข้อมูลยาก - ช่วงเกษตรกรเก็บเกี่ยวข้าว จึงเก็บข้อมูล ยาก - นักวิจัยเก็บข้อมูลแบบสอบถามเก็บ ข้อมูลตามแผนโดยใช้เวลาเก็บข้อมูล๒ ชุมชนประมาณ ๑ สัปดาห์

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีการ	ผู้เข้าร่วม	ผลการปฏิบัติ วิเคราะห์ผลสำเร็จ / ล้มเหลว
๘. ประชุม	เพื่อสรุปข้อมูลและ วิเคราะห์ผล	- นักวิจัยและที่ปรึกษาได้ร่วมกันสรุป และ วิเคราะห์ผล	นักวิจัย ๑๔ คน ที่ปรึกษา ๔ คน รวม ๑๘ คน	- ได้ทราบถึงข้อมูลที่มีอยู่มากน้อย เพียงใดและข้อมูลใดควรเพิ่มเติม
๙. เสริมศักยภาพกลุ่มผู้ เลี้ยงควาย นักวิจัย และ ผู้นำชุมชน	- เพื่อสร้างกระบวนการ เรียนรู้มีการเก็บข้อมูล ความสำคัญการเก็บ ข้อมูลเทคนิคการเก็บ ข้อมูล	- มีนักวิชาการเข้ามาช่วยทบทวนความรู้ ร่วมกับ นักวิจัย ในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๕๙ ศูนย์ ประสานงาน	- นักวิจัย - นักวิชาการ	- ได้ทบทวนสิ่งที่ทำมาและกระบวนการ การเก็บข้อมูลของแต่ละอย่าง
๑๐. เวทีนำเสนอข้อมูล กับชุมชน และกลุ่มเลี้ยง ควาย (บ้านป่าแดง)	- เพื่อให้ชุมชนและผู้นำ กลุ่มเป้าหมายได้รับทราบ ข้อมูลในการทำวิจัยและ ได้ทราบถึงแนวทางการ ปฏิบัติการ	- ส่งหนังสือนัดหมาย กลุ่มเป้าหมาย ผู้นำให้รับทราบ - ปรึกษาหารือแผนปฏิบัติการ ประชุมในวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๖๐	- กลุ่มเป้าหมาย - นักวิจัย - ที่ปรึกษา - ผู้นำ	- ทีมวิจัยนำเสนอข้อมูลที่จัดทำมาให้ ชุมชนได้รับทราบบรรลุวัตถุประสงค์ แผนการดำเนินงาน
- เวทีนำเสนอข้อมูลให้ ชุมชน และกลุ่มเลี้ยง ควายบ้านละว้า	- เพื่อให้ชุมชนและผู้นำ กลุ่มเป้าหมายได้รับทราบ ข้อมูลในการทำวิจัยและ ได้ทราบถึงแนวทางการ ปฏิบัติการ	- ส่งหนังสือนัดหมาย กลุ่มเป้าหมาย ผู้นำให้รับทราบ - ปรึกษาหารือแผนปฏิบัติการ ประชุมในวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๐	- กลุ่มเป้าหมาย - นักวิจัย - ที่ปรึกษา - ผู้นำ	- ทีมวิจัยได้นำข้อมูลที่ได้ศึกษามา นำเสนอให้ชุมชนได้รับทราบบรรลุ วัตถุประสงค์ แผนการดำเนินงาน

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีการ	ผู้เข้าร่วม	ผลการปฏิบัติ วิเคราะห์ผลสำเร็จ / ล้มเหลว
๑๑. เวทีนำเสนอข้อมูลกับผู้นำ	- เพื่อให้ชุมชนและผู้นำกลุ่มเป้าหมายได้รับทราบข้อมูลในการทำวิจัยและได้ทราบถึงแนวทางการปฏิบัติการ	- ส่งหนังสือนัดหมาย กลุ่มเป้าหมาย ผู้นำให้รับทราบ - ปรีกษาหารือแผนปฏิบัติการ ประชุมในวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๖๐	- กลุ่มเป้าหมาย - นักวิจัย - ที่ปรึกษา - ผู้นำ	- ทีมวิจัยได้นำข้อมูลให้แก่ผู้นำบ้านละว้าได้รับทราบและร่วมปรึกษาหาทางออกร่วมกันที่
๑๒. ปฏิบัติการ เวทีหาข้อตกลงในการใช้ประโยชน์พื้นที่แก่งละว้า	- เพื่อลดข้อขัดแย้งโดยการหาทางออกและข้อตกลงร่วมกัน	- นำเสนอข้อมูลต่อส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่นอำเภอ ปศุสัตว์ ชลประทาน กำนัน นายก - จัดเวทีที่ปรึกษาหารือหาทางออก ประชุมในวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๐	- กลุ่มเป้าหมาย - นักวิจัย - ที่ปรึกษา - ผู้นำ - หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง - นา+ควาย	- ทีมนักวิจัยร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชาวบ้านได้ทำความเข้าใจและข้อตกลงร่วมกัน
๑๓. ปฏิบัติการขายชีควาย	- เพื่อจะได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ - เพื่อให้บุคคลภายนอกได้รับรู้และขยายการตลาดให้กว้างขึ้น	- มีการวางแผนการตลาด กำหนดราคา และการชั่งน้ำหนัก ประเมินคุณภาพ - มีการสั่งจองถุงในการบรรจุชีควาย จำนวน ๒,๐๐๐ ใบ - มีการประชาสัมพันธ์ ลงสื่อออนไลน์ ให้บุคคลภายนอกได้รับรู้ - การนำบรรจุภัณฑ์ไปเสนอขายในท้องตลาด ๑๗ ก.ค ๖๐	- นักวิจัย - นักวิชาการ และที่ปรึกษา	- ชุมชนมีการจัดการรวบรวมชีควายได้ดี แต่มีปัญหาเรื่องการตลาดและการขนส่ง

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีการ	ผู้เข้าร่วม	ผลการปฏิบัติ วิเคราะห์ผลสำเร็จ / ล้มเหลว
๑๔. เวทีสรุปบทเรียน งานวิจัย	- เพื่อสรุปและวิเคราะห์ข้อมูลงานวิจัยที่ผ่านมา - ปรึกษาหารือในการปฏิบัติการต่อไป	- ร่วมกันระดมความคิดเห็นบทเรียนจากการทำวิจัยปัญหา และเกิดการนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร - ปรึกษาถึงตลาดในการขายข้าวสวย และนํ้าลงคูลยพื้นที่ ๑๙ มิ.ย ๖๐	- กลุ่มเป้าหมาย - นักวิจัย	- แก่นำชุมชนได้เรียนรู้กระบวนการทำงานที่เป็นระบบ และความสำคัญของข้อมูล แต่ยังคงมีปัญหาเรื่องการจัดทำข้อมูล เพราะส่วนมากถนัดการปฏิบัติมากกว่า

บทที่ ๔

ผลการศึกษา

๔.๑ บริบทชุมชน

๔.๑.๑ ที่ตั้ง สภาพที่ตั้งของแก่งละว้า

แก่งละว้าเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ หรือพื้นที่ตามขนาดใหญ่แห่งหนึ่งของระบบนิเวศลุ่มน้ำชีที่ตั้งอยู่ในเขต พื้นที่อำเภอบ้านไผ่ และอำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น มีเนื้อที่ประมาณ ๑๗,๒๐๐ ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ ๓ ตำบล คือ ตำบลบ้านไผ่ ตำบลเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่ ตำบลโคกสำราญ อำเภอบ้านแฮด มีชุมชนที่อาศัยอยู่รอบแก่ง ๑๓ หมู่บ้าน (ภาพที่ ๒) และชุมชนที่ใช้ประโยชน์โดยตรงกว่า ๓๐ หมู่บ้าน และทางอ้อมอีกมากมาย แก่งละว้ามีลักษณะเหมือนกระทะหงายเอียงไปทางทิศตะวันตก และทิศเหนือ โดยพื้นที่ด้านทิศตะวันตกติดแม่น้ำชี ทิศเหนือติดอำเภอบ้านแฮด ทิศตะวันออก ติดอำเภอบ้านไผ่ และทิศใต้ติด ตำบลเมืองเพีย ซึ่งแก่งละว้าเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่เป็นระบบนิเวศย่อยของลุ่มน้ำชี โดยลักษณะทั่วไปลุ่มน้ำชีจะเป็นที่ราบลอนลูกฟูกที่สูงบ้างต่ำบ้างสลับกันไป การไหลของน้ำในแม่น้ำชีจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละคั่งน้ำ บางช่วงของลำน้ำจะมีการไหลที่เชี่ยวและเร็ว ขณะที่บางช่วงของลำน้ำจะเป็นกระแสน้ำที่กลับมาช้าลง ความแตกต่างของความเร็วของกระแสน้ำนี้ ส่งผลให้ในแต่ละช่วงมีความแตกต่างกันมาก ประกอบกับลำน้ำชีมีความคดเคี้ยวมาก ก่อให้เกิดพื้นที่ชุ่มน้ำจำนวนมาก เช่น กุด หนอง บึง ชีหลง แก่ง ห้วย ซึ่งเป็นพื้นที่น้ำท่วมถึง

แก่งละว้าเป็นพื้นที่รองรับน้ำที่สำคัญ โดยส่วนที่ ๑ มาจากลำห้วยเอียน หนองกองแก้ว กุดละว้า ห้วยละว้า ส่วนที่ ๒ จากอำเภอบ้านไผ่ได้แก่ ห้วยจิก ห้วยบ้านเป้า ส่วนที่ ๓ คือพื้นที่ห้วยบ้านดู่ใหญ่ บ้านเมืองเพีย และ ส่วนที่ ๔ จะมาจากช่วงฤดูน้ำหลากน้ำที่ไหลจากลำน้ำชีจะเอ่อล้นไหลลงหนองกองแก้วและไหลต่อไปลงแก่งละว้า ด้วยรวมทั้งเอ่อล้นท่วมของแม่น้ำชีเข้ามาในบึงแก่งละว้าทางตอนล่างอีกทางหนึ่ง ส่วนเส้นทางระบายน้ำออกของจากแก่งละว้า จะลงห้วยจิบแจบ ห้วยปากผีแบ่ง ห้วยน้ำลาด และลงสู่ลำน้ำชีต่อไป ด้วยเหตุนี้ทางหน่วยงานภาครัฐร่วมกับราษฎรในพื้นที่ดังกล่าว ทำนบกั้นห้วยจิบแจบ และห้วยปากผีแบ่งเพื่อเก็บกักน้ำไว้ในฤดูแล้งแต่เนื่องจากในฤดูน้ำหลากมีน้ำไหลลงปริมาณมากทำนบดังกล่าวจึงพังเสียหายในฤดูน้ำหลากทุกปีสำหรับพื้นที่รับน้ำลงบึงแก่งละว้าส่วนใหญ่อยู่ในเขตอำเภอนบพ และ อำเภอบ้านไผ่

ภายในพื้นที่แก่งละว้ามีพื้นที่โนนที่น้ำท่วมไม่ถึงหลายแห่ง เช่น โนนตาไก้ง โนนพันชาติ โนนก้าม โนนมะเกลือ เป็นต้น ซึ่งโนนต่างๆ ดังกล่าวยังมีต้นไม้อุดมสมบูรณ์อยู่ทำให้เป็นแหล่งอาศัยสำคัญของนกเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีต้นกก ต้นผือ ที่ชาวบ้านเก็บมาทอเสื่อ ดอกบัว ผักบัว และผักต่างๆ แก่งละว้าจึงเป็นแหล่งอาหารขนาดใหญ่ของชุมชนอีกด้วย ปัจจุบันเป็นพื้นที่แหล่งน้ำดิบผลิตน้ำประปาให้กับ อำเภอบ้านไผ่ โดยมีสถานีสูบน้ำประปาตั้งอยู่ที่บ้านหนองหัวช้าง ตำบลบ้านไผ่

ภาพที่ ๒ แผนที่ตั้งของหมู่บ้านภายในแก่งละว้า

๔.๑.๒ วิถีความสัมพันธ์ของชุมชนกับการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า

การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้ามีมากมาย จนมีคำบอกเล่าจากผู้แก่ผู้เฒ่าในชุมชนว่า “เงินร้อยล้านอยู่ในแก่งนั้นแหละ บ่อแมนของผู้ได้จักคนไผ่อยากได้กะลงไปเอาโลด” โดยชุมชนที่อยู่รอบๆ แก่งละว้าได้ประโยชน์ดังนี้

๑) การใช้ประโยชน์เพื่อกระบวนการผลิต เพื่อการดำรงชีพหรือที่เรียกว่าการ “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” โดยสรุปจากการใช้ประโยชน์ตามระดับความสูงของพื้นที่ประกอบด้วย

๑.๑) พื้นที่ถัดจากป่าโคก จะเป็นพื้นที่ทำไร่ชาวชุมชนในระบบนิเวศน์รอบแก่งละว้าจะทำไร่ในพื้นที่โคก ที่น้ำท่วมไม่ถึง โดยจะปลูก ปอ มันสำปะหลัง ไร่อ้อยปัจจุบันมีการปลูกยูคาลิปตัส ยางพารา ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่ไม่ต้องใช้น้ำ

๑.๒) พื้นที่ทำสวน เป็นพื้นที่ต่ำลงมาถัดจากพื้นที่ทำไร่ หรือเชื่อมต่อกับพื้นที่ทำไร่ โดยชาวบ้านจะปลูกไม้ผล เช่น มะม่วง มะพร้าว พืชผักอื่นๆ ไม้บริโภคน้ำ บางคนอาจมีการปลูกข้าวไร่ไปด้วย รวมทั้งจะเหลือพื้นที่บางส่วนไว้สำหรับเลี้ยงสัตว์ โดยส่วนมากจะมีการขุดบ่อน้ำ หรือ สระน้ำไว้ในพื้นที่ของตนเอง เพื่อใช้ประโยชน์ของครัวเรือน เช่น ปลูกผัก เป็นแหล่งน้ำสำหรับสัตว์เลี้ยง ช่วงหลังจากการทำเกษตร ชาวบ้านจะทอผ้า หรือ ทอเสื่อ ไว้ใช้ในครัวเรือน

๑.๓) พื้นที่ทำนาโคก หรือนาดอน เป็นพื้นที่ถัดจากสวนลงมา มีน้ำไม่มากนัก แต่จะเป็นที่รับน้ำฝนที่ไหลลงมาจากป่าโคก จากไร่ จากสวน ชาวบ้านจะทำนาปีในพื้นที่ดังกล่าว โดยจะสูบน้ำจากสระหรือบ่อที่ขุดไว้มาตกลำ “หว่านกล้า”

๑.๔) พื้นที่นาลุ่ม (นาขุ่ม) เป็นพื้นที่ถัดจากนาโคก เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำท่วมถึงได้ในช่วงปีที่มีฝนตกหนักและมีน้ำมาก ถือว่าเป็นพื้นที่เหมาะกับการทำนา

๑.๕) พื้นที่นาแขง คือ พื้นที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติ น้ำท่วมถึง ชาวบ้านจึงมีการปลูกข้าวที่ทนต่อความเสี่ยง เช่น ข้าวลอย ข้าวตอ ซึ่งชาวบ้าน

๑.๖) พื้นที่ปลูกผักริมน้ำ เป็นพื้นที่ริมแหล่งน้ำธรรมชาติ ในห้วงที่น้ำลดลง ชาวบ้านที่อาศัยอยู่จะใช้ในการปลูกพืชผักไว้บริโภค เช่น ถั่ว แตง ฟักทอง ข้าวโพด ฯลฯ

๑.๗) พื้นที่ทำบ่อเลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้ง ซึ่งในพื้นที่ของเกษตรกรแทบทุกครอบครัวจะมีการทำบ่อดินเพื่อกักเก็บน้ำไว้เพื่อการเกษตร และดักปลาไว้กินในช่วงฤดูแล้ง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีน้ำหลากจากแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่นน้ำชี หรือ แก่งละว้า จะมีปลาธรรมชาติมาวางไข่ พอน้ำลดก็จะมีปลาชังอยู่ตามบ่อเป็นระบบธรรมชาติที่ให้ชาวบ้านได้อยู่ได้กิน

๑.๘) ทำนา ในอดีตชาวบ้านมีการทำนาแขง (ทำนาปีไม่ได้เนื่องจากน้ำท่วม) โดยใช้พันธุ์ข้าวลอย (ข้าวที่ยืดลำต้นตามความสูงของระดับน้ำ)

๑.๙) เลี้ยงวัวควายโดยเลี้ยงในแก่ง ที่สาธารณะ และที่ส่วนตัวในช่วงว่างเว้นจากการผลิต

๒) การใช้ประโยชน์ในการหาอยู่หากิน โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ที่ชาวบ้านใช้ในการหาอยู่หากินจะเป็นพื้นที่สาธารณะ เช่น ในแก่งละว้า พื้นที่โนน พื้นที่ดอน พื้นที่โคก ห้วย หนอง คลอง และบึง เป็นต้น แหล่ง

อาหารประจำท้องถิ่นได้แก่ ปลา กุ้ง หอย นก หรือผักต่างๆ ซึ่งในฤดูน้ำหลากสามารถจับปลาได้จำนวนมากจะทำการแปรรูปหรือถนอมอาหาร เช่น การทำเป็นปลาร้า ไวกิน ขาย หรือแล้งข้าวนอกจากนั้นในระบบนิเวศน์ของพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้าจะมีป่าดอน โนน และป่าโคก เป็นพื้นที่โนนหรือสูงที่สุดภายในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้าชาวบ้านจะมีการอนุรักษ์พื้นที่ป่าโคกเพื่อไว้ทำมาหากิน เช่น การเก็บผัก เก็บเห็ด จับแมลง ไม้ใช้สอย หาไม้ฟืน หาไข่ เหงือกเขียดแดง ทำเลื่อยสัตว์ ป่าช้า และที่สำคัญเป็นป่าต้นน้ำ โดยส่วนใหญ่พื้นที่ริมป่าจะมีแหล่งน้ำสาธารณะเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกัน ฯลฯ

๓) การใช้ประโยชน์ในการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น เครื่องมือประมง การทอเสื่อ อุปกรณ์ซ่อมแซมบ้าน การจัดทำอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ หรือสร้างที่อยู่อาศัย เช่น ใช้ต้นอ้อมาทำฝายบ้าน ใช้หญ้าคามาทำหลังคาบ้านเก็บฟืนในพื้นที่แก่งจะมีบริเวณที่เป็นป่าทามหลายจุด ดังนั้นชาวบ้านจะใช้ประโยชน์จากป่าดังกล่าวในการเลี้ยงสัตว์ และไม้ใช้สอย

๔) ใช้ในการเดินทางสัญจรของชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบันจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่าในอดีตมีการใช้พื้นที่แก่งละว้าเป็นทางสัญจรในการค้าขายขึ้นมาจากลำน้ำชี มายังห้วยน้ำลาด มาที่แก่งละว้า ไปที่กุดละว้า จนสุดท้ายไปถึงหนองกองแก้ว โดยใช้เรือกระแชงเรือกลไฟ ขนสินค้ามาจากลำน้ำมูล นอกจากนี้แก่งละว้ายังเป็นเส้นทางสัญจรค้าขายของพ่อค้าแม่ค้าชาวอำเภอบ้านไผ่ไปยังอำเภอนบพ โดยมีการสร้างสะพานไม้ขนาดใหญ่บริเวณบ้านเป่า อำเภอบ้านไผ่ และจะมีเรือข้ามฟากเป็นประจำ

๔.๒ ข้อมูลหมู่บ้านเป้าหมายของโครงการ

๔.๒.๑ ประวัติชุมชน

๑) ประวัติชุมชนบ้านป่าแดงหมู่ที่ ๖

บ้านป่าแดงตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๐ มาก่อตั้งหมู่บ้านบริเวณดังกล่าวเป็นเนินป่ามีต้นไม้หลายชนิด แต่ส่วนใหญ่เป็นต้นไม้แดงและมีขนาดใหญ่ บางต้นมีอายุหลายร้อยปี เมื่อมีการย้ายหมู่บ้านมาบริเวณดังกล่าว จึงตั้งชื่อหมู่บ้านตามลักษณะภูมิประเทศว่า “บ้านป่าแดง” โดยบุคคลกลุ่มแรกที่ย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือนมีอยู่ ๔ ครอบครัวคือ นายจำปา ผีขาวและครอบครัว นายจันทร์ พาสึงห์และครอบครัว นางเขมุลกันและครอบครัว และนายเลียง ปะราและครอบครัว โดยครั้งแรกขึ้นการปกครองกับบ้านธาตุ หมู่ที่ ๑๔ ตำบลบ้านเป่า กิ่งอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ต่อมาอำเภอบ้านไผ่ได้ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอบ้านไผ่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๙ บ้านป่าแดงได้แยกการปกครองออกจากบ้านธาตุ ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ มีการแยกการปกครองใหม่เป็น ๑๓ หมู่บ้าน โดยบ้านป่าแดงขึ้นกับตำบลบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่นได้รับการปรับการปกครองใหม่อีกครั้งเป็น ๑๗ ตำบล บ้านป่าแดงจึงขึ้นเป็นหมู่ที่ ๖ ตำบลบ้านไผ่ จนมาถึงปัจจุบัน

๒) ประวัติชุมชนบ้านละว้าหมู่ที่ ๕ ๖ ๑๐ และ ๑๔

เมื่อปี พ.ศ.๒๓๖๕ นายชา อุ่มเถื่อน และครอบครัวได้อพยพ ครอบครัวมาจาก หมู่บ้านหม่น จังหวัดร้อยเอ็ด มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บริเวณนั้น และตั้งชื่อหมู่บ้านของตนว่า “บ้านเหล่าหนองว้า” ขึ้นอยู่ในเขตการปกครองของบ้านศรีบุญเรือง เมืองชนบท เหตุที่ตั้งชื่อหมู่บ้านเช่นนี้คง เนื่องจากว่าบริเวณนี้มีป่าใหญ่คือแก่งละว้า อยู่รอบจึงเอาลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ตั้งชื่อหมู่บ้าน ต่อมาในปี พ.ศ.๒๓๖๙ ได้เกิดศึกเจ้าอนุสัมฤทธิ์ เมืองพิมาย ส่งผลกระทบต่อการปกครองมาถึงเขต เมืองชัยภูมิ มัญจาคีรี เมืองเพี้ย และหนองบัวลำภู บ้านเหล่าหนองว้า จึงขอเปลี่ยนชื่อใหม่ “บ้านละว้า” ขึ้นอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอชนบท

ในปี พ.ศ.๒๔๘๖ อำเภอชนบทถูกยุบฐานะเป็นตำบลชนบทแล้ว มาตั้งกับอำเภอบ้านไผ่และบ้านละว้าก็มาขึ้นอยู่กับการปกครองของ ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอบ้านไผ่ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จากนั้น บ้านละว้าก็มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้มีครัวเรือนและประชากรเพิ่มขึ้นมาจึงขอแบ่งแยกหมู่บ้านออกเป็น หมู่ที่ ๕ แยกไปอีกหมู่ที่ ๖ และหมู่ที่ ๑๐ ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ทางราชการได้แยกบ้านละว้า หมู่ที่ ๕ ออกเป็นหมู่ที่ ๑๔ และบ้านละว้ามี นายหล้า แก่นตา เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

๔.๒.๒ จำนวนครัวเรือนและประชากร

- ๑) บ้านป่าแดง หมู่ที่ ๖ มีจำนวนครัวเรือนและประชากรจำนวน ๘๑ ครัวเรือนประชากรทั้งหมด ๓๖๒ คน แบ่งเป็นชาย ๑๗๐ คน เป็นหญิง ๑๙๒ คน ประชากรส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษา
- ๒) บ้านละว้า จำนวนครัวเรือนและจำนวนประชากร มีรายละเอียดดังนี้
 - บ้านละว้า หมู่ที่ ๕ มี ๑๓๘ ครัวเรือนประชากรทั้งหมด ๔๗๙ คน แบ่งออกเป็นชาย ๒๓๓ คน เป็นหญิง ๒๔๖ คน ประชากรส่วนเรียนจบชั้น ประถมศึกษา
 - บ้านละว้า หมู่ที่ ๖ มี ๒๑๔ ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด ๗๓๗ คน แบ่งออกเป็นชาย ๓๓๕ คน เป็นหญิง ๔๐๒ คน ประชากรส่วนเรียนจบชั้นประถมศึกษา
 - บ้านละว้า หมู่ที่ ๑๐ มี ๑๑๘ ครัวเรือนประชากรทั้งหมด ๘๑๒ คน แบ่งออกเป็นชาย ๓๘๘ คน เป็นหญิง ๔๒๔ คน ประชากรส่วนเรียนจบชั้นประถมศึกษา
 - บ้านคามวาริ หมู่ที่ ๑๔ มี ๑๒๐ ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด ๔๔๕ คน แบ่งออกเป็นชาย ๒๐๔ คน เป็นหญิง ๒๔๑ คน ประชากรส่วนเรียนจบชั้นประถมศึกษา

๔.๓ ลักษณะของการเลี้ยงควายในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า

จากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มของกลุ่มผู้เลี้ยงควายบ้านป่าแดง และกลุ่มผู้เลี้ยงควายบ้านละว้า พบว่าลักษณะการเลี้ยงควายของทั้งสองกลุ่มมีเงื่อนไขในการเลี้ยงที่ต่างกันในแต่ละฤดูกาลดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ วิธีการเลี้ยงควายในฤดูน้ำหลาก

๑) บ้านป่าแดงพื้นที่บ้านป่าตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแก่งละว้า ที่ตั้งชุมชนถือเป็น ที่ดอน และมีพื้นที่ทำการเกษตรเชื่อมต่อกับแก่งละว้า ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านจะทำนาปี ดังนั้นจึงเป็นอุปสรรคของคนเลี้ยงควาย ช่วงฤดูนี้ชาวบ้านป่าแดงจึงจำเป็นต้องมีพื้นที่สำรองไว้เลี้ยงควาย บางแปลงมีการปลูกหญ้าสำรองไว้ บางรายเก็บฟาง ซึ่งตรงกันข้ามกับบ้านละว้าที่จะเอาควายลงแก่งแต่บ้านป่าแดงนำควายขึ้นโคก

ภาพที่ ๓ ลักษณะการเลี้ยงควายของบ้านป่าแดงในช่วงฤดูน้ำหลาก

๒) บ้านละว้าบ้านละว้าเป็นชุมชนตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแก่งละว้า มีพื้นที่เกษตรเชื่อมต่อกับบ้านซีกก้อ แก่งละว้า และลำน้ำชี ถือเป็นพื้นที่ทาม ในช่วงฤดูน้ำหลากชาวบ้านในพื้นที่จะประสบปัญหาน้ำท่วม ดังนั้นชาวบ้านจึงได้ปรับตัวโดยการทำนาปรังในแปลงเกษตรที่เชื่อมต่อกับแก่งละว้า และลำน้ำชี รวมทั้งในพื้นที่แก่งละว้าเอง นอกจากมีชาวบ้านละว้า แล้วยังมีชาวบ้านที่บ้านซีกก้อที่ลงไปทำนาปรังในแก่งละว้าอีกด้วย ดังนั้นชาวบ้านจึงพาควายมาเลี้ยงตามริมห้วยละว้า พื้นที่ในแก่งละว้า โดยควายจะดำกินหญ้าใต้น้ำ และบนก้อนวัชพืชที่ลอยอยู่ในแก่ง หรือว่ายน้ำข้ามไปกินในเกาะกลางแก่งละว้า ช่วงน้ำถือเป็นช่วงที่ลำบากที่สุดของคนเลี้ยงควายบ้านละว้า เพราะต้องล่องเรือตามควาย

ภาพที่ ๔ ลักษณะการเลี้ยงควายของบ้านละว้าในช่วงฤดูน้ำหลาก

๔.๓.๒ วิธีการเลี้ยงควายในฤดูแล้ง

๑) บ้านป่าแดง ในช่วงฤดูแล้งหลังการเก็บเกี่ยวพื้นที่ทุ่งนาริมแก่งและพื้นที่เกาะในแก่งละว้า จะเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ โดยผู้เลี้ยงควายบ้านป่าแดงจะนำควายลงแก่ง

๒) บ้านละว้าบ้านละว้าเป็นชุมชนตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแก่งละว้า มีพื้นที่เกษตรเชื่อมต่อกับบ้านซีกกค้อ แก่งละว้า และลำน้ำชี ถือเป็นพื้นที่ทาม ในช่วงฤดูน้ำหลากชาวพื้นที่จะประสบปัญหาน้ำท่วม ดังนั้นชาวบ้านจึงได้ปรับตัวโดยการทำนาปรังในแปลงเกษตรที่เชื่อมต่อกับแก่งละว้า และลำน้ำชี รวมทั้งในพื้นที่แก่งละว้าเอง นอกจากมีชาวบ้านละว้าแล้วยังมีชาวบ้านที่บ้านซีกกค้อที่ลงไปทำนาปรังในแก่งละว้าอีกด้วย ดังนั้นชาวบ้านจึงพาควายมาเลี้ยงตามพื้นที่ข้างแก่งละว้าที่เกี่ยวข้องข้าวนาปีออก พื้นที่โนนตากุ้งที่เป็นเกาะกลางแก่งละว้า และพื้นที่ท้ายแก่งละว้าฝั่งบ้านเมืองเพี้ย เนื่องจากเป็นนาดอน จะทำนาปีอย่างเดียว หน้าแล้งทุ่งนาจะถูกทิ้งไว้ ไม่ได้ทำการผลิต

ภาพที่ ๕ ลักษณะการเลี้ยงควายของบ้านละว้าในช่วงฤดูแล้ง

๔.๔ มูลค่าทางเศรษฐกิจจากการเลี้ยงควาย

ในปี ๒๕๕๖ มีคนเลี้ยงควายในแก่งละว้าจำนวน ๑๑๖ ครอบครัว จาก ๑๓ หมู่บ้านรอบแก่งละว้า มีจำนวนควาย ๑,๖๘๙ ตัว ซึ่งหมู่บ้านที่มีการเลี้ยงควายมากที่สุด คือ บ้านละว้า และรองลงมาคือบ้านป่าแดง จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้เลี้ยงควายของทั้ง ๒ พื้นที่พบว่า บ้านป่าแดงมีจำนวนผู้เลี้ยงควาย จำนวน ๑๙ ราย จำนวนควายทั้งหมด ๒๓๘ ตัว และบ้านละว้าทั้ง ๔ หมู่ มีผู้เลี้ยงควายจำนวน ๒๐ ราย จำนวนควายทั้งหมด

๖๖๔ ตัวเมื่อจำแนกจำนวนควายที่เลี้ยงในแต่ละบ้านพบว่า กลุ่มผู้เลี้ยงควายบ้านป่าแดง มีการเลี้ยงควายจำนวนสูงสุด ๒๐ ตัวต่อครัวเรือน ต่ำสุดจำนวน ๒ ตัวต่อครัวเรือน ส่วนใหญ่มีจำนวนการเลี้ยงเฉลี่ย ๑๐-๑๕ ตัว กลุ่มผู้เลี้ยงควายบ้านละว้า มีการเลี้ยงสูงสุดจำนวน ๑๐๓ ตัวต่อครัวเรือน ต่ำสุดจำนวน ๔ ตัวต่อครัวเรือน สมาชิกส่วนใหญ่จะมีการเลี้ยงเฉลี่ยประมาณ ๓๐-๔๐ ตัว (ตารางที่ ๒)

ตารางที่ ๒ ข้อมูลจำนวนผู้เลี้ยงควายในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า

ชุมชนบ้าน	จำนวนครัวเรือน (ครัวเรือน)	จำนวน ประชากร(คน)	กิจกรรมทางการ เกษตรกรรม		จำนวนผู้ เลี้ยงควาย* (ราย)	จำนวนควายที่เลี้ยง* (ตัว)			จำนวนควาย ทั้งหมด*(ตัว)
			พืชหลัก	เลี้ยงสัตว์		สูงสุด	ต่ำสุด	เฉลี่ย	
บ้านป่าแดง	๘๑	๓๖๒	ข้าว	ควาย	๑๙	๒๐	๒	๑๐- ๑๕	๒๓๘
บ้านละว้า (๔ หมู่)	๕๙๐	๒,๔๗๓	ข้าว	ควาย	๒๐	๑๐๓	๔	๓๐- ๔๐	๖๖๔

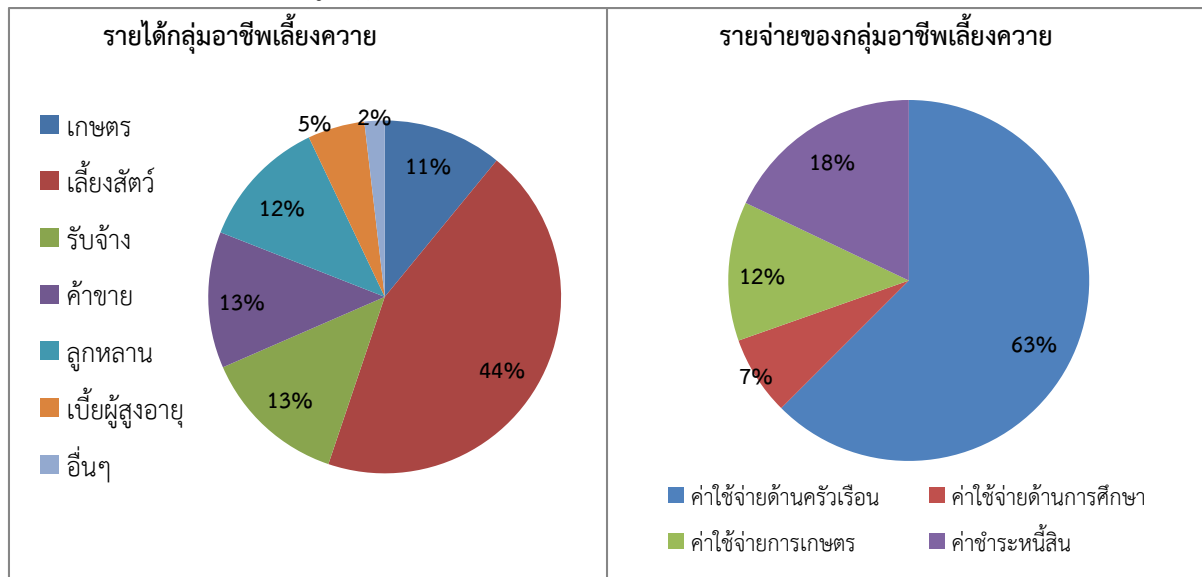
หมายเหตุ * ข้อมูลจากการสำรวจเดือนสิงหาคม ๒๕๕๙

จากข้อมูลด้านรายได้และรายจ่ายทั้งปีของกลุ่มผู้เลี้ยงควาย พบว่ารายได้ที่สูงที่สุดมาจากกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ คิดเป็นร้อยละ ๔๔ จากรายได้ทั้งหมด รองลงมาคือ กิจกรรมการค้าขายและกิจกรรมรับจ้างทั่วไป คิดเป็นร้อยละ ๑๓ จากรายได้ทั้งหมด รองลงมาเป็นรายได้ที่มาจากลูกหลานส่งมาให้ คิดเป็นร้อยละ ๑๒ ของรายได้ทั้งหมด ซึ่งจะเห็นได้ว่ารายได้หลักมาจากการขายควายและมูลของควายเป็นหลักเมื่อจำแนกข้อมูลของรายจ่ายทั้งปีของกลุ่มพบว่า รายจ่ายที่เกิดขึ้นสูงสุดคือ รายจ่ายด้านค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ ๖๓ ของรายจ่ายทั้งหมด เป็นรายจ่ายที่มาจากเรื่องอุปโภคบริโภคของสมาชิกในครัวเรือนและค่าใช้จ่ายทางการศึกษารายจ่ายที่รองลงมาเป็นค่าใช้จ่ายในเรื่องการชำระหนี้สินคิดเป็นร้อยละ ๑๓ ของรายจ่ายทั้งหมด รองลงมาเป็นเรื่องของค่าใช้จ่ายทางการเกษตร คิดเป็นร้อยละ ๑๒ ของรายจ่ายทั้งหมด (ภาพที่ ๖)

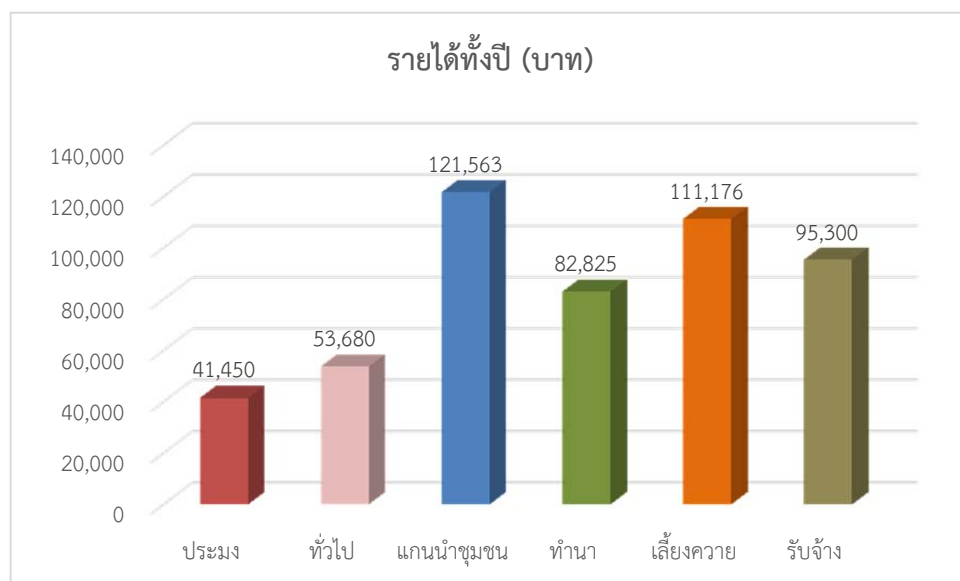
เมื่อนำรายได้ของกลุ่มตัวอย่างที่มาจากการสัมภาษณ์นำมาจำแนกตามกลุ่มอาชีพหลักพบว่า มีอยู่ ๕ กลุ่ม คือ กลุ่มอาชีพผู้เลี้ยงควาย กลุ่มอาชีพประมง กลุ่มอาชีพรับจ้างทั่วไป กลุ่มผู้นำ/แกนนำชุมชนและกลุ่มอาชีพทำนา นำมาเปรียบเทียบรายได้ทั้งปีพบว่า กลุ่มผู้นำหรือแกนนำของชุมชนมีรายได้เฉลี่ยสูงสุด คือ ๑๒๑,๕๖๓ บาท รองลงมาเป็น กลุ่มผู้เลี้ยงควาย มีรายได้เฉลี่ย ๑๑๑,๑๗๖ บาท และกลุ่มอาชีพประมงมีรายได้น้อยที่สุด คือ ๔๑,๔๕๐ บาท (ภาพที่ ๗)

เมื่อนำรายจ่ายของกลุ่มดังกล่าวมาวิเคราะห์พบว่า กลุ่มผู้นำ/แกนนำชุมชน มีรายจ่ายที่สูงที่สุด คือ ๒,๐๒๓,๓๖๖ โดยค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่มาจากค่าใช้จ่ายในเรื่องด้านค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือนและค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้สิน รองลงมาเป็นกลุ่มอาชีพผู้เลี้ยงควาย มีรายจ่ายสูงรองลงมา คือ ๑,๓๐๘,๕๖๖ บาท โดยค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่มาจากค่าใช้จ่ายในเรื่องด้านค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือนและค่าใช้จ่ายในการชำระหนี้สินเช่นกัน สำหรับกลุ่มที่มีรายจ่ายน้อยที่สุด คือ กลุ่มอาชีพประมง มีรายจ่ายเฉลี่ย ๓๓๐,๗๐๒ บาท แต่เมื่อนำทุก

ค่าใช้จ่ายมาเปรียบเทียบกับพบว่ากลุ่มผู้เลี้ยงควายมีค่าใช้จ่ายในเรื่องการศึกษาน้อยที่สุด และกลุ่มอาชีพทำนามีค่าใช้จ่ายในเรื่องการศึกษาสูงที่สุดเช่นกัน (ตารางที่ ๓ และภาพที่ ๘)

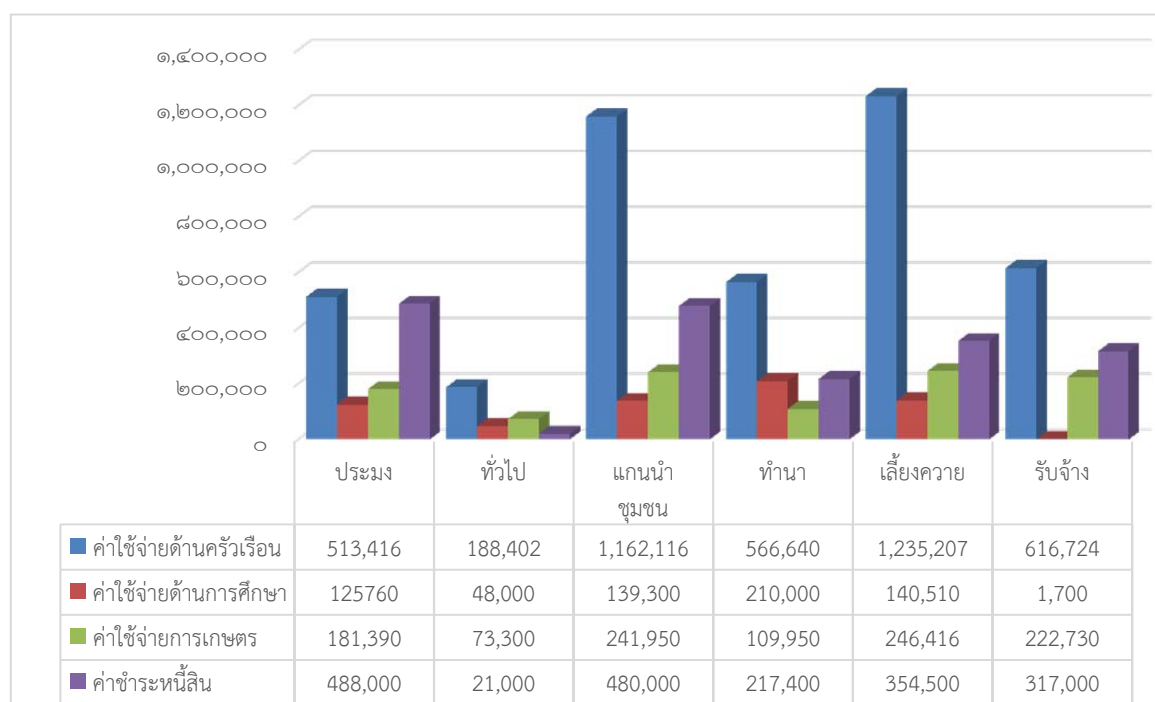
ภาพที่ ๖ รายได้และรายจ่ายของกลุ่มผู้เลี้ยงควายรวมทั้งปี

ภาพที่ ๗ รายได้ทั้งปีจำแนกตามกลุ่มอาชีพ

ตารางที่ ๓ ค่าใช้จ่ายแบ่งตามกลุ่มและรายการกิจกรรมในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า

กลุ่มอาชีพ	กิจกรรม (บาท)				รายจ่ายทั้งหมด
	ค่าใช้จ่ายด้าน ครัวเรือน	ค่าใช้จ่ายด้าน การศึกษา	ค่าใช้จ่าย การเกษตร	ค่าชำระหนี้สิน	
เลี้ยงควาย	๕๑๓,๔๑๖	๑๒๕,๗๖๐	๑๘๑,๓๙๐	๔๘๘,๐๐๐	๑,๓๐๘,๕๖๖
ประมง	๑๘๘,๔๐๒	๔๘,๐๐๐	๗๓,๓๐๐	๒๑,๐๐๐	๓๓๐,๗๐๒
ทั่วไป	๑,๑๖๒,๑๑๖	๑๓๙,๓๐๐	๒๔๑,๙๕๐	๔๘๐,๐๐๐	๒,๐๒๓,๓๖๖
ผู้นำ/แกนนำชุมชน	๕๖๖,๖๔๐	๒๑๐,๐๐๐	๑๐๙,๙๕๐	๒๑๗,๔๐๐	๑,๑๐๓,๙๙๐
ทำนา	๑,๒๓๕,๒๐๗	๑๔๐,๕๑๐	๒๔๖,๔๑๖	๓๕๔,๕๐๐	๑,๙๗๖,๖๓๓
รับจ้าง	๖๑๖,๗๒๔	๑,๗๐๐	๒๒๒,๗๓๐	๓๑๗,๐๐๐	๑,๑๕๘,๑๕๔

ภาพที่ ๘ ค่าใช้จ่ายทั้งปีของกลุ่มอาชีพในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า

สำหรับมูลค่าทางเศรษฐกิจพบว่ามีการทำลองเก็บข้อมูลปริมาณมูลของควายอายุตั้งแต่ ๓ ปี ขึ้นไป ที่ถ่ายออกมา โดยพบว่า ๑ วัน ควายถ่ายมูลเฉลี่ย ๓๗.๒๕ กิโลกรัมเปียก หากมีการรวบรวมไว้แล้วผึ่งแดดผึ่งลมไว้ให้แห้งใช้เวลาจำนวน ๔ วัน โดยน้ำที่อยู่ภายในกองมูลควายจะระเหยไปและมีบางส่วนที่โดยชะล้างจากฉีของควายเอง ซึ่งมูลควายเปียกจะเหลือเพียงร้อยละ ๑๐ ของจำนวนมูลควายสดทั้งหมดต่อหนึ่งตัว จะเหลือ

ใช้ได้เฉลี่ยประมาณ ๑๔ กิโลกรัมแห้ง เมื่อนำมากรอกใส่ถุงไว้รอการจำหน่ายพบว่า ราคาอยู่ที่ ราคา ๒๕-๓๐ บาท กรณีคำนวณรายได้รายวันพบว่าผู้เลี้ยงควายจะมีรายได้เฉลี่ยวันละ ๖.๒๕ - ๗.๕ บาทต่อตัวต่อวันถือว่าเป็นรายได้ที่สูงพอสมควร ยกตัวอย่างเช่น มีควายอายุตั้งแต่ ๓ ปี ขึ้นไปจำนวน ๑๐ ตัว ภายใน ๔ วันได้ปุ๋ยทั้งหมด ๑๐ ถุง ราคาถุงละ ๒๕-๓๐ บาท สรุปรวมจะมีรายได้จำนวน ๒๕๐-๓๐๐ บาทต่อสัปดาห์ ๑ เดือนจำหน่ายมูลควายได้ ๘ รอบ สรุปรวมจะได้เงินทั้งหมด ๒,๐๐๐-๒,๔๐๐ บาทต่อเดือน นอกจากนั้นจากแบบสัมภาษณ์พบว่าเฉลี่ยควายหนึ่งตัวจะเริ่มจำหน่ายได้ราคาเมื่อมีอายุ ๓ ปี ขึ้นไป ราคาเฉลี่ยอยู่ที่ประมาณ ๓๐,๐๐๐ บาทต่อตัวกรณีที่ท้องราคาก็จะเพิ่มขึ้นไปอีกเป็น ๔๐,๐๐๐ บาท และกรณีควายอายุน้อยกว่า ๓ ปี ราคาจะลดหลั่นลงมาปีละ ๑๐,๐๐๐ บาท

๔.๕ คุณค่าและประโยชน์ของการเลี้ยงควาย

๔.๕.๑ คุณค่าด้านเศรษฐกิจ

๑) เป็นเงินทุนสำรองของครอบครัว ใช้เป็นทรัพย์สินแก้ขัดยามเจ็บป่วย ซื้อสิ่งของที่จำเป็นต้องใช้เงินก้อน เช่น ซื้อเครื่องจักรทางการเกษตร ซื้อมอเตอร์ไซค์ จ่ายค่าเทอม/ค่าลงทะเบียนเรียน เป็นต้น เช่น กรณีจากการสัมภาษณ์เชิงลึก นางจันทร์ดา สิงห์นา สมาชิกกลุ่มผู้เลี้ยงควายบ้านป่าแดง ได้กล่าวว่า “การเลี้ยงควายในปัจจุบันถือเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจสูงเลยทีเดียว ลงทุนเพียงรอบเดียว นอกจากตัวควายและมูลควายยังขายได้ราคาดี ตลาดมารับถึงที่ ขายได้ทุกวัน”เช่นเดียวกันกับข้อคิดเห็นที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกนางมานิต ผักเผ่า สมาชิกกลุ่มผู้เลี้ยงควายบ้านละว้าได้กล่าวว่า “เลี้ยงควายจนส่งลูกเรียนจบจนได้เป็นปลัดอำเภอ” หรือ นางศรีจันทร์ อ่อนละมุน สมาชิกกลุ่มผู้เลี้ยงควายบ้านละว้า ได้กล่าวว่า “ส่งลูกเรียน ๒ คน จบ ปริญญาตรี และ อีกคนก็กำลังเรียนต่อปริญญาโท ได้เทอมสุดท้ายแล้ว เพราะเลี้ยงควายถึงมีเงินส่งให้ลูกใช้เดือนละ ๑๐,๐๐๐ บาท แบบไม่ได้เดือดร้อนอะไร”

๒) เป็นมรดกให้ลูกให้หลาน (มูนมัง) ไว้เป็นต้นทุนในการออกเรือนไปสร้างครอบครัวใหม่หรือการก่อร่างสร้างตัวของลูกๆ ดังกรณีสัมภาษณ์เชิงลึก นางทิพย์ สมิแจ้ง ชาวบ้านหนองร้านหญ้า ได้กล่าวว่า “ตอนที่ตนแต่งงานออกเรือน พ่อแม่แบ่งควายให้เป็นทุน ๒ ตัว ก็เลี้ยงมาต่อมาเรื่อยๆ ออกลูกออกหลานขายบ้างเมื่อถึงคราวจำเป็น ก็สามารถสร้างครอบครัวส่งลูกเรียนจนจบเป็นพยาบาลและลูกอีกคนเป็นนิติกร”

๓) อาชีพเลี้ยงควายช่วยให้คนเลี้ยงมีเวลาว่างในการทำงานอย่างอื่นในช่วงรอควายกลับ เช่น ทอผ้า หาปลา ทำนา ฯลฯ เหตุเพราะการเลี้ยงควายแบบปล่อยไม่ยุ่งยากและควายก็เดินหากินเองไปเรื่อยๆ จนกว่าจะถึงเวลากลับตอนเย็น

๔) ในอดีตใช้เป็นยานพาหนะในการเดินทาง มีทั้งใช้ขี่โดยตรง และใช้ลากล้อ/เกวียนขนย้ายสิ่งของ ซึ่งในอดีต จะมีการขี่วัวควายไปทำงานในแปลงเกษตร ถ้าไปทั้งครอบครัว และขนของจำนวนมากก็จะใช้ควายเทียม (ลาก) เกวียน

๕) ลดต้นทุนในการผลิต เช่น มูลควายใช้ทำปุ๋ยใส่แปลงไร่นา หรือหากเลี้ยงในแปลงไร่นาควายก็กินหญ้าและช่วยกำจัดวัชพืชพร้อมถ่ายมูลลงแปลงนาเป็นการเพิ่มปุ๋ยอีกทางหนึ่งเมื่อวัชพืชลดลงส่งผลให้เกษตรกรลดการใช้จ่ายค่าหญ้า สำหรับมูลควายที่ใส่ในแปลงนาโดยเฉลี่ยจะใส่น้อยหรือมากขึ้นกับพื้นที่และความขยันของเกษตรกร ประมาณ ๑๐-๓๐ กระสอบปุ๋ย หากซื้อราคากระสอบละ ๒๕-๓๐ บาทซึ่งเมื่อรวมค่าใช้จ่ายแล้วราคากว่าการใช้ปุ๋ยเคมีส่งผลให้ลดการใช้ปุ๋ยเคมีลงได้

๖) เป็นแหล่งผลิตอาหารทางธรรมชาติ ที่เป็นผลพลอยได้จากชีควาย เช่น กูดจี เบ้า (ตัวอ่อนของกูดจี) และพบว่าในบริเวณที่ควายผ่านจะถ่ายมูลไว้บางส่วนส่วนจะลงสู่แหล่งน้ำและมีสัตว์น้ำมากินมูลเหล่านั้นก็จะเพิ่มปริมาณจำนวนมาก จนกลายเป็นอาหารของคนในชุมชน เช่น กุ้ง ปลา หอยน้ำจืด เป็นต้น

๔.๕.๒ คุณค่าด้านจิตใจ

๑) จากเวทีสนทนากลุ่มของคนเลี้ยงควาย เห็นว่าทัศนคติของอาชีพการเลี้ยงความเปลี่ยนแปลงไปเมื่อเทียบจากในอดีต “สมัยก่อนถ้าลูกคนไหนปึก (เรียนหนังสือไม่เก่ง) หรือเกียจคร้าน จะบอกให้ไปเลี้ยงควาย” ซึ่งเป็นลักษณะของการดูถูกหมิ่นศักดิ์ศรีและเหยียดหยามจากสังคมในยุคสมัยนั้น แต่สถานการณ์ปัจจุบันเปลี่ยนไป “ใครที่มีควายภายในชุมชน ถือ เป็นคนที่มีหน้าตา มีศักดิ์ศรี เป็นที่ยอมรับภายในชุมชน” จึงถือได้ว่าการเลี้ยงควายช่วยลดค่าดูถูกเหยียดหยาม และเป็นศักดิ์ศรีในสังคม

๒) การเลี้ยงควายช่วยให้คนเลี้ยงมีความสุข สร้างความภาคภูมิใจถ้ามีไว้ครอบครอง จากเวทีผู้เลี้ยงได้แสดงความขอบคุณควายเพราะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตในการทำไร่ทำนาเป็นสัตว์มีคุณแสนรู้

๓) การเลี้ยงควาย ช่วยให้เรียนรู้ฝึกวินัยและความรับผิดชอบให้ได้เรียนรู้ใหม่ ที่ต้องดูแลผ่านการเลี้ยงควาย เช่น ฝึกลูกหลานให้มีความรับผิดชอบโดยมอบหน้าที่เลี้ยงควาย ตั้งแต่ปล่อยควาย เข้า-ออก คอก อย่างเป็นเวลา ต้องตามดูแล หาหญ้าหรือฟางมาเป็นอาหารเสริม เป็นต้น

๔.๕.๓ คุณค่าด้านสังคม

๑) สานความสัมพันธ์ทางสังคมเนื่องจากการไปเลี้ยงควายมีการรวมกลุ่มกันเล็กๆ ช่วงพักมีการได้พบปะพูดคุยถามสารทุกข์สุกดิบระหว่างคนเลี้ยงความด้วยกัน และนอกจากนั้นยังเป็นเวทีเล็กๆ ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องการเลี้ยงควายระหว่างคนเลี้ยงความด้วยกัน

๒) เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญา เช่น การไถนา การฝึกสอนคนผ่านควาย (เรียนรู้) ลูกหลานต้องมาจูงควายช่วยพ่อแม่ในช่วงฝึกไถ

๓) ในอดีตเป็นกิจกรรมด้านกีฬาและสันทนาการ โดยที่บ้านซีกก้อมีประเพณีชนควาย ปัจจุบันประเพณีดังกล่าวได้สูญหายไปแล้ว

๔) ช่วยให้คนเลี้ยงได้ออกกำลังกาย เช่น เดินตามควายไปรับ-ไปส่ง ตัดหญ้า เกี่ยวหญ้า ถือเป็นการออกกำลังกายในตัว

๔.๕.๔ คุณค่าด้านสิ่งแวดล้อม

- ๑) มูลควายเป็นปุ๋ยที่สามารถใช้ทดแทนปุ๋ยเคมีได้ในพื้นที่เกษตร ทำให้เกษตรกรสามารถลดการใช้ปุ๋ยเคมี ลดการใช้สารเคมีในแปลงเกษตรได้
- ๒) ช่วยรักษาสมดุลสิ่งแวดล้อม เช่น ควายกินวัชพืชต่างๆในแก่งละว้า เช่น ต้นอ่อนของธูปฤาษี ควายกินหญ้าช่วยตัดหญ้าให้โล่งเตียนไม่รก
- ๓) เป็นตัวสมานดินให้แน่นเพื่อกักเก็บน้ำ กรณีบ้านหนองแปนได้สร้างฝายใหม่และมีการนำควายไปเกือกกลิ้ง ทับดินให้แน่น ส่งผลให้ฝายที่สร้างใหม่เก็บน้ำได้
- ๔) การส่งเสริมการเลี้ยงควายในพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า เป็นอีกช่องทางหนึ่งในการลดการใช้สารเคมี เช่น ยาฆ่าหอย ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ซึ่งมีผลรุนแรง เพราะหากใช้พื้นที่ทำนามีการใช้สารเคมีดังกล่าวจำนวนมาก หากเลี้ยงควายต้องงดเว้นการใช้ เพราะควายเป็นสัตว์ที่อ่อนไหวถ้าแปลงหญ้ามีสารเคมีจะเกิดอันตรายกับควายถึงขั้นเสียชีวิตได้ ดังนั้นหากพื้นที่งดการทำปรางค์ แต่ส่งเสริมการเลี้ยงควาย ก็จะช่วยลดสารเคมีดังกล่าว

๔.๖ สถานการณ์ สาเหตุปัญหาที่มีผลต่อการเลี้ยงควาย

จากเวทีแลกเปลี่ยนของนักวิจัย และที่ปรึกษา เห็นว่า ปัจจัยเงื่อนไขต่างๆที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งประเด็นการเลี้ยงควายในแก่งละว้าที่พบว่ามีเปลี่ยนแปลงไป คือ มีการเลี้ยงควายลดลง ดังนั้น บริบทของการเลี้ยงควายในแก่งละว้า จึงหมายถึงปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเลี้ยงควายลดลง โดยพบว่าเกิดจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้

๔.๖.๑ พื้นที่เลี้ยงควายลดลง

การเลี้ยงควายของชาวบ้านในแก่งละว้าโดยส่วนใหญ่จะเลี้ยงในพื้นที่สาธารณะรอบบริเวณแก่งละว้าเป็นหลัก และบางส่วนมีการเลี้ยงในพื้นที่ส่วนบุคคล ซึ่งพบว่าพื้นที่เลี้ยงควายมีการลดลงทั้งในพื้นที่สาธารณะ พื้นที่ส่วนบุคคล ด้วยสาเหตุข้อขัดข้องหลายประการดังต่อไปนี้

๑) กรณีพื้นที่สาธารณะบริเวณรอบแก่งละว้าลดลงจะส่งผลกระทบต่อผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง เพราะต้องอาศัยพื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่หลักในการเลี้ยงควาย โดยมีสาเหตุที่ทำให้พื้นที่สาธารณะรอบแก่งลดลงเนื่องมาจากหลายสาเหตุ ได้แก่

๑.๑) พื้นที่บางส่วนรอบแก่งละว้าที่เคยเลี้ยงควายได้ถูกบุกรุกยึดเป็นพื้นที่ทำนาปรัง ซึ่งเป็นการปลูกข้าว ๒-๓ ครั้ง/ปี ทำให้ไม่มีช่วงเว้นว่างให้ควายสามารถเข้ามาหากินในพื้นที่นั้นได้ ต่างจากนาปีที่มีการทำนาเพียงปีละครั้ง จึงมีช่วงเวลาเว้นว่างให้ควายสามารถเข้ามาหากินในพื้นที่ได้ ประเด็นนี้เป็นสาเหตุหลักของการทำให้พื้นที่เลี้ยงควายลดลง และมีปัจจัยที่ทำให้มีการบุกรุกมากขึ้นจาก

(๑) การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตที่มีความทันสมัยมากขึ้นทำให้มีการบุกรุกที่ดินได้ง่ายและสะดวกขึ้นด้วย เช่น การใช้รถไถขนาดใหญ่ทำการไถที่ดิน

(๒) นโยบายของรัฐในสมัยทักษิณ ชินวัตร ที่มีการประกันราคาข้าว ทำให้ชาวบ้านเข้าไปบุกรุกที่สาธารณะปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้น ด้วยการลงทุนทำการไถเตรียมดิน ก็ได้รับเงินจากรัฐไร่ละ ๒,๐๐๐ บาท

(๓) แนวทางการพัฒนาในกรณีบ้านโคกสำราญและบ้านดอนปอแดง มีการทำเรื่องขอพื้นที่สาธารณะเพื่อจัดสรรเป็นพื้นที่ปลูกผัก จำนวน ๓๐ ไร่ (โคกสำราญ ๒๐ ไร่ และดอนปอแดง ๑๐ ไร่) มีการออกใบจองพื้นที่ให้แก่ผู้สนใจ ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านดังกล่าวเข้าไปบุกรุกที่ดินทำกินเพิ่มมากขึ้น(ปี ๒๕๕๘) กรณีดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อที่ทะเลเลี้ยงสัตว์ลดลง

๑.๒) พื้นที่บางส่วนถูกน้ำท่วมขัง จากการสร้างพนังกั้นน้ำรอบอ่างเก็บน้ำ ทำให้น้ำไม่สามารถระบายออกได้รวดเร็วเหมือนเดิม ทำให้เกิดน้ำท่วมขังในพื้นที่นาน ควายจึงเข้ามาหากินในพื้นที่นั้นไม่ได้

๑.๓) วัชพืชขยายตัวเร็วและกระจายอยู่หนาแน่นมากขึ้นในพื้นที่แก่งละว้า โดยเฉพาะต้นธูปฤาษี

๒) กรณีพื้นที่ส่วนบุคคลลดลง เนื่องจาก

๒.๑) การจัดสรรแบ่งปันที่ดินให้ลูกหลาน จากเดิมแต่ละครอบครัวมีพื้นที่การเกษตรจำนวนมาก แต่หลังจากมีการขยายครอบครัว มีลูกหลานเพิ่มมากขึ้น จึงมีการจัดสรรแบ่งพื้นที่ให้ลูกหลาน ทำให้พื้นที่ต่อครัวเรือนของทุกคนลดลง พื้นที่เลี้ยงควายของแต่ละครัวเรือนจึงลดลงด้วย บางครัวเรือนจึงเลิกเลี้ยงควาย

๒.๒) การล้อมรั้วกันอาณาเขตที่ดินส่วนบุคคล เดิมที่ดินของชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่มีรั้ว สัตว์เลี้ยงสามารถเข้าไปหากินในพื้นที่ว่างเปล่าส่วนบุคคลได้ แต่ต่อมาที่ดินมีการขายเปลี่ยนมือให้กับทั้งคนในและคนนอกพื้นที่ เจ้าของใหม่จะทำการล้อมรั้วกันอาณาเขตที่ดินของตน ทำให้สัตว์เลี้ยงไม่สามารถเข้าไปหากินในพื้นที่ได้เหมือนเดิมอีกต่อไป

๒.๓) ที่อยู่อาศัยของควายภายในชุมชนลดลง เนื่องจากลักษณะการสร้างบ้านในชุมชนจากเดิมมีลักษณะเป็นบ้าน ๒ ชั้น ที่มีชั้นล่างเป็นใต้ถุนบ้านให้ควายอาศัยอยู่ได้ เปลี่ยนเป็นบ้านชั้นเดียวหรือบ้าน ๒ ชั้นที่ไม่มีใต้ถุนบ้านให้ควายอาศัยอยู่

๔.๖.๒ ขาดแรงงานในครอบครัว

เนื่องจากคนรุ่นใหม่อพยพแรงงานไปทำงานนอกพื้นที่มากขึ้นกว่าการทำเกษตรกรรมในพื้นที่ โดยผู้เข้าประชุมสนทนากลุ่มบางส่วนระบุว่า ปัจจัยเรื่องการขาดแคลนแรงงานเป็นสาเหตุหลักของการเลิกเลี้ยงควาย นอกจากนี้ยังพบว่าคนรุ่นใหม่ส่งลูกหลานมาให้ผู้สูงอายุในชุมชนทำหน้าที่เลี้ยงลูกหลาน จึงไม่มีเวลาไปเลี้ยงควายได้เหมือนเดิม ดังกรณี ยายสมหวัง คอนชัย เกษตรกรบ้านป่าแดงเป็นผู้เคยเลี้ยงควายแต่เลิกเลี้ยงสาเหตุเพราะ “ยายต้องมาเลี้ยงหลานแทนเนื่องจากลูกไปทำงานต่างประเทศได้ฝากไว้ จึงจำใจขายควายทิ้งทั้งฝูง ความรู้สึกของยายไม่อยากขายเพราะควายเป็นมรดกที่ควรรักษาไว้”

๔.๖.๓ ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจช้า ไม่ทันใจเหมือนอาชีพอื่น

เนื่องจากเป็นอาชีพที่ต้องใช้ระยะเวลาในการเลี้ยงนาน ไม่มีรายได้ประจำเหมือนอาชีพรับจ้างรายวัน จนมีบางคนพูดว่า “ถ้ารอขายควายรายได้ก็ไม่ทันกิน” และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างการเลี้ยงควายกับ

การเลี้ยงวัว พบว่าการเลี้ยงวัวมีรายละเอียดในการดูแลที่ย่งยากกว่าควายเพราะต้องคอยเฝ้าดูแลพาวัวไปกินหญ้า แต่ระยะเวลาการเลี้ยงเพียง ๖ เดือนก็สามารถขายวัวได้ ส่วนการเลี้ยงควายต้องเลี้ยงเป็นเวลาอย่างน้อย ๒ ปีขึ้นไปจึงจะขายควายได้ แม้จะเลี้ยงได้ง่ายกว่าและสามารถปล่อยให้ควายอาศัยอยู่ตามธรรมชาติในพื้นที่แก่งละว้าได้โดยไม่ต้องคอยเฝ้าดูแลก็ตาม แต่ด้วยระยะเวลาการเลี้ยงที่ห่างกันมากทำให้คนส่วนใหญ่หันไปเลี้ยงวัวแทน

๔.๖.๔ ทักษะของคนนอกต่อการเลี้ยงควายถูกมองว่าเป็นการสร้างปัญหาต่อสิ่งแวดล้อม

๑) มูลควายสกปรก มีกลิ่นเหม็น ทำให้สภาพรอบชุมชนไม่น่าดู ขัดขวางการสัญจรถนนหนทาง และที่อยู่อาศัยดูไม่สะอาดไม่ถูกหลักสุขาภิบาล

๒) มูลควายทำให้น้ำเสีย คนมองว่ามูลควายสร้างปัญหาน้ำเสีย แต่ที่ประชุมมีข้อโต้แย้งว่าแท้จริงแล้ว ควายสร้างไรแดงให้ปลากิน ทำน้ำขุ่นให้เป็นน้ำใส สร้างสมดุลระบบนิเวศให้แหล่งน้ำ

๔.๖.๕ ค่านิยมทัศนคติที่มองว่า อาชีพเลี้ยงควายเป็นของคนโง่ คนโง่เท่านั้นจึงจะทำเลี้ยงควาย

๔.๖.๖ มีการนำเทคโนโลยีภายนอกมาใช้ไถนาแทนควาย หลายครอบครัวจึงเลิกเลี้ยงควายเพราะไม่ต้องนำมาใช้ไถนาเหมือนในอดีต

๔.๖.๗ การขุดลอกพื้นที่ริมแก่งละว้า ทำให้ไม่มีตลิ่งที่ขึ้นลงของควาย เป็นอุปสรรคต่อการเลี้ยงควายในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว

อย่างไรก็ตามถึงแม้จะมีการเลี้ยงควายลดลง โดยพบว่ามีจำนวนผู้เลี้ยงควายลดลง แต่จำนวนควายกลับไม่ลดลง เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการเลี้ยงควายในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปเป็นการเลี้ยงควายเพื่อขายสร้างรายได้ ผู้ที่สามารถเลี้ยงควายได้ดีจึงเพิ่มจำนวนควายที่เลี้ยงต่อครอบครัวเพิ่มมากขึ้น

๔.๗ บทบาทรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการฟื้นฟูและอนุรักษ์การเลี้ยงควายและการใช้ทรัพยากรในพื้นที่แก่งละว้าร่วมกันอย่างยั่งยืน

สัมภาษณ์เกี่ยวกับทัศนคติ และนโยบายรัฐต่อการเลี้ยงควาย

นายวิสิทธิ์ ปรานนท์ หัวหน้าสำนักงานปศุสัตว์อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ได้แสดงความคิดเห็นว่าปัญหาที่มีอยู่ในปัจจุบันก็คือการที่คนรุ่นใหม่ (ลูกหลานเกษตรกร) ไม่สนใจที่จะมาทำอาชีพทางด้านเกษตรกรรมต่อ ลูกหลานของเกษตรกรที่เข้าไปศึกษาในเมืองส่วนใหญ่หลังจากเรียนจบก็จะหางานทำในเมือง ในอาชีพที่มีการเลี้ยงควาย ลูกหลานอาจจะตัดสินใจกลับมาขายควายแทนที่จะกลับมาทำอาชีพเลี้ยงควายต่อ แม้ว่าจะมีคนเลี้ยงควายหน้าใหม่ๆ ที่เริ่มเข้ามาอยู่ในกลุ่ม แต่ส่วนใหญ่ก็จะอยู่ในวัยกลางคนซึ่งผิดหวังจากการปลูกพืชเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งอาจจะเป็นนิมิตหมายที่ดี แต่อาจจะไม่ใช่ทางออกในระยะยาวในการอนุรักษ์อาชีพนี้ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

มุมมองต่อการเลี้ยงควายในปัจจุบัน ถ้ามองจากคนภายนอก เห็นว่าคนเลี้ยงควายมีค่า และมีความมั่นคง แต่ตัวคนเลี้ยงเองมองไม่เห็นคุณค่าของตนเอง ถูกตัวเอก มองว่าตัวเองด้อยในสังคม ในยุคปัจจุบันนี้

คนรุ่นใหม่หลายคน ที่เรียนสูง ๆ บางคนจบปริญญาโท สนใจ และทำอาชีพเลี้ยงควาย เช่น กรณีลูกสาวของฟาร์มหมูที่อยู่ข้างสำนักงานปศุสัตว์ก็ซื้อควายมาเลี้ยง หรือตัวกระผมเองก็เลี้ยงควายในสำนักงาน ไม่ต้องใช้เงินหลวงซื้อเครื่องตัดหญ้า เงินเดือนออก จะให้เจ้าหน้าที่ลงขันกันซื้อควายไว้เลี้ยงเป็นเงินออม แต่ชาวบ้านและลูกหลานบางคนรู้สึกอายนั่งอาชีพเลี้ยงควาย

นโยบายการอนุรักษ์และฟื้นฟูวิถีการเลี้ยงควาย รัฐบาลได้วางยุทธศาสตร์ควายไทย ซึ่งเป็นโครงการของกรมปศุสัตว์ ภายใต้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของควายในระบบการเกษตร และมีเป้าหมายที่จะเพิ่มจำนวนกลุ่มเลี้ยงควายถึง ๑๐๐ กลุ่มต่อปี ยิ่งไปกว่านั้น รายละเอียดของโครงการยังพูดถึงการให้ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงควายแก่ชาวนาในภาคอีสาน ซึ่งถือได้ว่าเป็นภูมิภาคที่ยากจนที่สุดในประเทศ

การเลี้ยงควายยังไม่หมดไปจากสังคมอีสาน แต่เป็นวิถีที่กำลังจะหมดไปซึ่งกำลังได้รับความสนใจ อาจจะพูดได้ว่าการเลี้ยงควายนั่นเป็นวิถีที่ก่อให้เกิดประโยชน์มากมายต่อสิ่งแวดล้อม รวมถึงทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ และยังเป็นแหล่งรายได้ที่มั่นคงแก่ครอบครัวของเกษตรกรนักร้อยครอบครัว เราไม่สามารถที่จะปล่อยอาชีพนี้ให้สูญหายไปได้ ซึ่งจะถือเป็นความเสียหายไม่เฉพาะแก่ชุมชนเท่านั้น แต่จะเป็นความเสียหายในระดับชาติ เราหวังว่าหน่วยงานทางภาครัฐ ไม่ว่าจะเป็น กรมชลประทานหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่นๆ รวมถึงภาคธุรกิจที่จะเข้ามาในพื้นที่ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในส่วนนี้ และจะช่วยกันรักษาพื้นที่แก่งละว้าไว้ ไม่ใช่เพื่อคนในพื้นที่เท่านั้น แต่เพื่อคนไทยทั้งประเทศ

ตัวแทนจากสำนักงานชลประทานจังหวัดขอนแก่น นายเรืองโชค ชัยดำรงกุล ผู้อำนวยการโครงการชลประทานจังหวัดขอนแก่น ได้แสดงความคิดเห็นต่อการการเลี้ยงควาย โยเสนอข้อคิดเห็นในคราวประชุมคณะกรรมการบริหารจัดการแก่งละว้า ณ ศาลากลางจังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๕๙ เห็นว่าการเลี้ยงควายอาจสร้างปัญหาต่อสิ่งแวดล้อม เนื่องจากแก่งละว้ามีการเลี้ยงควายจำนวนมากในบริเวณริมแก่ง มูลสัตว์อาจไหลลงสร้างมลภาวะต่อแก่งละว้า นอกจากนี้ยังมีปัญหาการบุกรุกพื้นที่แก่งละว้าในการสร้างที่พักควาย

๔.๗ แนวทางการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ริมแก่งละว้าเพื่อการเลี้ยงควายร่วมกับการใช้ประโยชน์อื่นอย่างยั่งยืน

จากการศึกษาพบว่าปัจจุบันพื้นที่แก่งละว้าเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ จากเดิมที่เคยเลี้ยงควาย ทำนาแขง และปลูกผักในช่วงน้ำลด ปัจจุบันมีการเปลี่ยนเป็นทำนาปรังมากขึ้น เนื่องจากที่พื้นที่ถูกน้ำท่วม ทำนาปีไม่ได้ อีกทั้งชาวบ้านมีเครื่องจักรสามารถบุกเบิกพื้นที่ทำนาได้สะดวกขึ้น นอกจากนี้พื้นที่แก่งละว้าเองก็ถูกพัฒนาเพื่อโครงสร้างพื้นฐานตอบสนองการขยายตัวของเมือง เช่น แหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ทำให้พื้นที่การใช้ประโยชน์ของชุมชนลดน้อยลง เกิดการแย่งชิงการใช้พื้นที่ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาได้เบียดขับวิถีดั้งเดิมไป เช่น การเลี้ยงควาย การหาปลา การเก็บหาผลผลิต ฯลฯ เกิดความขัดแย้งของกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์

ดังนั้นการบวนการศึกษา จึงได้มีปฏิบัติการในการจัดเวทีเพื่อปรึกษาหารือ และให้มีข้อตกลงในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้าร่วมกัน ภายใต้กรอบความเท่าเทียม ความยั่งยืน คำนึงถึงความเป็นธรรม

๔.๘ บทบาทรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริม สนับสนุน ให้เกิดการฟื้นฟูและอนุรักษ์การเลี้ยงควายและการจัดการใช้ประโยชน์พื้นที่ริมแก่งละว้าอย่างยั่งยืน

ปฏิบัติการตามแนวทางและแผนงานที่วางไว้ในช่วงที่ ๓ โดยมีปฏิบัติการแยกเป็น ๒ พื้นที่โดยมีรายละเอียดดังนี้**บ้านละว้า** สถานการณ์ปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการเลี้ยงควาย คือ ปัญหาการแย่งชิงพื้นที่การใช้ประโยชน์จากแก่งละว้า มีปฏิบัติการในการจัดเวทีหาทางออกร่วมกันในการใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำแก่งละว้า ระหว่างกลุ่มผู้เลี้ยงควาย กลุ่มทำนา และกลุ่มที่ใช้ประโยชน์อื่น ๆ โดยมีผู้เข้าร่วมประกอบด้วย ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ เกษตรอำเภอ ประมงอำเภอ ผู้แทนนายอำเภอ (ปลัด) กำนัน นายก อบต. สมาชิก อบต. ผู้ใหญ่บ้าน สจ. ผลจากการประชุม ได้มีมติในการบริหารจัดการ และการใช้ประโยชน์พื้นที่ดังนี้

๑. คนทำนาปรัง แต่ขอให้งดทำนาดอ คนปลูกผักในที่ดินอนใกล้หัวโนนจานให้กันไว้ เป็นที่ปลูกผักต่อไป
๒. ในส่วนของการเลี้ยงควาย เวลาทำนาปรังให้ดูแลควายให้ดี ห้ามทำความเสียหายให้
๓. หากมีวงคุยปรึกษาหารือเสนอให้มีชาวนามากขึ้น
๔. หากมีการยกเลิกการทำนา ก็ต้องยกเลิกการปลูกอ้อยปลูกมันไปด้วย
๕. เสนอให้พื้นที่แก่งละว้าเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีการใช้ประโยชน์ และหาอยู่หากินร่วมกัน
๖. หัวโนนจานพัฒนาเป็นพื้นที่อนุรักษ์เพื่อการเรียนรู้และเป็นแหล่งร่วมใช้ประโยชน์ที่ชัดเจน
๗. ควรมีการจัดการเรื่องการเลี้ยงควายให้เพื่อการท่องเที่ยววิถีชีวิตคนเลี้ยงควายในพื้นที่ชุ่มน้ำด้วย
๘. ควรขยายการวิจัยให้ครอบคลุมถึงอาชีพอื่น ๆ เช่น ประมง การเก็บหาภายในแก่ง
๙. ให้ทางทีมวิจัยสรุปข้อตกลง และทำเอกสาร เพื่อให้ส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้แทนกลุ่มทำนา ผู้แทนกลุ่มเลี้ยงควาย ผู้แทนชลประทาน ฯลฯ
๑๐. ในส่วนของชาวนา ทีมวิจัยควรนำข้อเสนอไปปรับปรุงความคิดเห็นของชาวนาอีกครั้ง

บ้านป่าแดง หลังจากเวทีคืบข้อมูลมีการจัดเวทีปรึกษาหารือทางออกของกลุ่มเลี้ยงควาย โดยยึดกรอบประเด็นที่เป็นปัญหาจากการเลี้ยงควาย และความเป็นไปได้ และความเหมาะสมในการ

ปฏิบัติเป็นหลัก จากสถานการณ์การปัญหาการเลี้ยงควายของบ้านป่าแดง มีปัญหาขาดรายได้ที่ต่อเนื่องในระยะสั้น ในขณะที่สังคมปัจจุบันที่ต้องมีค่าใช้จ่ายทุกวัน ทำให้บางครอบครัวต้องหันไปรับจ้าง รวมทั้งปัญหาวัวควายขึ้นตามถนนสร้างปัญหา และความรำคาญให้คนไม่เลี้ยง ในขณะที่บ้านละว้ามีการขายซื้อควายทุกวัน จากการศึกษาพบว่าบางรายมีรายได้วันละ ๕๐๐ บาท และเป็นรายได้ที่ต่อเนื่อง เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนเลี้ยงควายอยู่ได้ โดยกลุ่มเลี้ยงควายบ้านละว้าจะมีการตาก และกรอกซื้อควายทุกวัน พอได้ประมาณ ๕๐๐ กระสอบก็จะโทรให้แม่ค้ามารับ ลูกค้าประจำคือ บ้านดอนบักพริก ต.หนองน้ำใส อ.บ้านไผ่ นอกจากนั้นจะมีจากพื้นที่อื่น ๆ จนถึงภาคใต้ที่มารับซื้อ อีกส่วนหนึ่งจะเป็นลูกค้าจรที่ผ่านไปมา เห็นแล้วแวะซื้อ หรือกลับมาซื้อไป เพราะเห็นว่าราคาถูก และน่าจะปลอดภัยดี ดังนั้น แนวทางแรกที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างแรงจูงใจให้เกิดการอนุรักษ์ และฟื้นฟูการเลี้ยงควายริมแก่งละว้า ซึ่งศักยภาพสามารถทำได้เลย คือ การเสริมรายได้จากการขายวัตถุดิบซื้อควาย ๑๐๐ % จากชุมชนริมแก่งละว้า **วัตถุประสงค์** เพื่อสร้างรายได้จากฐานทรัพยากรที่มีอยู่ (ซื้อควาย) / เพื่อแก้ปัญหาสภาพแวดล้อม ภูมิทัศน์ของชุมชน / เป็นการยกระดับผลผลิตที่มีการจำหน่ายในพื้นที่ และ เพื่อสร้างอัตลักษณ์เพิ่มความโดดเด่นของผลผลิตเฉพาะที่มีในแก่งละว้า / เพิ่มคุณค่า ทางเศรษฐกิจ สามารถต่อยอดผลผลิต เช่น ทำปุ๋ยชีวภาพจากมูลควาย และวัชพืชที่มีในแก่งละว้า เพื่อให้คนภายในและภายนอกให้เห็นคุณค่าของควายมากขึ้น / เป็นการสร้างการมีส่วนร่วม และขยายเครือข่ายคนเลี้ยงควายให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ของชุมชนรอบแก่งละว้า โดยเริ่มที่บ้านละว้า และบ้านป่าแดง และขยายไปบ้านอื่น ๆ ในอนาคต **กระบวนการ** สืบค้นลูกค้า เดิมมีเท่าไร ? ความต้องการมากน้อยไหน ? ราคาอยู่ได้ไหม ? / กำหนดมาตรฐาน และคุณภาพ ถือปฏิบัติร่วมกัน เช่น ตากแห้ง โดยใช้บทเรียนจากบ้านละว้า / วางระบบการจัดการซื้อควาย ดูคุณภาพรวบรวม ติดต่อลูกค้า การส่งจอง ซื้อขาย บัญชี ราคา / รูปแบบผลผลิต ซื้อควายแห้ง ผงอัดเม็ด กระสอบ หรือถุงเล็ก ฯลฯ ถอดบทเรียนบ้านละว้าเป็นแนวทาง / สร้างเครือข่ายเรียนรู้เรื่องซื้อควาย / คัดเลือกผู้นำเพื่อประสานงานบ้านป่าแดง และบ้านละว้า ติดตามผล และปรับปรุงวิธีปฏิบัติงานระหว่างดำเนินการ

ช่วงที่ ๕ ขั้นการสรุปและขยายผล

สรุปผลการดำเนินโครงการ

- 1) ถอดบทเรียนสรุปองค์ความรู้ ได้มีการจัดเวทีถอดบทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานวิจัย โดยมีนักวิจัย และนักวิชาการร่วมถอดบทเรียน
- 2) กำหนดแนวทางการเผยแพร่ความรู้และพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ พร้อมประสานชุมชนที่สนใจเข้าร่วมเป็นเครือข่ายปฏิบัติการศึกษาและขยายผลบ้าน **เครือข่าย**

บทที่ ๕

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาบริบทของชุมชนพบว่าทั้งบ้านป่าแดงและบ้านละว้า มีการเลี้ยงควายจำนวนมากและมีการเลี้ยงควายที่แตกต่างกันในช่วงฤดูน้ำหลากและฤดูแล้ง กล่าวคือในห้วงฤดูน้ำหลากบ้านป่าแดงจะนำควายขึ้นมาจากแก่งและมีการเตรียมพื้นที่พักควายและเตรียมสะสมหญ้าหรือฟางอัดก้อนเตรียมไว้ แต่ทางฝั่งบ้านละว้ามีการเลี้ยงความตามริมห้วยและลงไปหากินในแก่งละว้าโดยควายจะดำนํ้ากินหญ้าที่อยู่ใต้นํ้าและบนก้อนสนมหรือก้อนวัชพืชที่ลอยอยู่ หรือบางครั้งก็ว่ายน้ำไปขึ้นเกาะต่างๆ ที่นํ้ายังท่วมไม่ถึงและในห้วงฤดูแล้งชาวบ้านที่เลี้ยงควายบ้านดอนปอแดงจะปล่อยให้ควายลงไปหากินในแก่งและตามทุ่งนาที่ได้เกี่ยวข้าวมาปีไปแล้ว ต่างจากบ้านละว้าที่ในพื้นที่มีการปลูกข้าวนาปรังดังนั้นจึงต้องพาควายไปหากินในบริเวณข้างแก่งที่เกี่ยวข้องข้าวมาปีแล้วและไม่ได้ปลูกข้าวนาปรัง พร้อมทั้งพาควายลงไปหากินในบริเวณท้ายแก่งแถวบ้านเมืองเพี้ยแทน

สำหรับมูลค่าทางเศรษฐกิจของควายพบว่ามีมูลค่าในการจำหน่ายตัวควายและมูลแห้ง ซึ่งสร้างรายได้แก่ผู้เลี้ยงควายเป็นเงินจำนวนมาก เช่น ราคาเฉลี่ยของควายอายุ ๓ ปีขึ้นไปอยู่ที่ ๓๐,๐๐๐ บาท และหากจำหน่ายเฉพาะมูลควาย ตกกระสอบละ ๒๕-๓๐ บาท เป็นต้น นอกจากนี้จะมีมูลค่าแล้วยังมีคุณค่าต่อผู้เลี้ยงควายทั้งทางตรงและทางอ้อม กล่าวคือทางตรง คือ ผู้เลี้ยงควายสามารถจัดสรรเวลาของตนในการทำกิจกรรมอื่นได้ เช่น การทอผ้า ทอเสื่อ หาปลาหรือสัตว์น้ำเพื่อเป็นอาหาร เป็นต้น สำหรับทางอ้อม คือ มูลของควายมีความสำคัญต่อสัตว์น้ำเพราะสามารถเป็นอาหารของสัตว์น้ำได้ เช่น มูลควายที่ละลายน้ำมีผลต่อการเจริญเติบโตและเพิ่มจำนวนไรแดงซึ่งเป็นอาหารของสัตว์น้ำตามธรรมชาติ แม้ว่าในอดีตการเลี้ยงควายเป็นอาชีพที่ด้อยค่าไม่มีเกียรติและศักดิ์ศรี แต่ในปัจจุบันแนวคิดนี้ได้เปลี่ยนไป เพราะสังคมในชุมชนให้การยอมรับมากขึ้น แม้ว่าประโยชน์ของควายจะมีไม่น้อยแต่ก็ยังพบว่ามีปัญหาที่มาจากสภาพหรือปัจจัยจากภายนอกได้แก่ การลดลงของพื้นที่เลี้ยงสัตว์อันเกิดจากการพัฒนาแก่งละว้าและการบุกรุกพื้นที่สาธารณะส่งผลให้พื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ลดลง การขาดแคลนแรงงานเนื่องมาจากแรงงานที่กลับมาทำการเกษตรกรรมมีน้อย ผลตอบแทนได้ช้ากว่าการทำอาชีพอื่นๆ เพราะราคานั้นมากหรือน้อยขึ้นกับอายุของควาย โดยอายุที่สามารถขายได้ตั้งแต่ ๒ ปี ขึ้นไป แม้ว่าปัญหาในเรื่องที่กล่าวมาจะเป็นปัญหาใหญ่ๆ แต่จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เคยเลี้ยงควายปัจจุบันเลิกไปเพราะปัจจัยต่างๆ ที่ไม่เอื้อต่อการเลี้ยงควายจนต้องขายควายยกฝูงนั้น ได้กล่าวว่า “ถ้ามีโอกาสจะกลับมาเลี้ยงควายใหม่อีกครั้ง”

๕.๒ แนวทางการดำเนินการต่อไป

๑) จัดตั้งกลุ่มผู้เลี้ยงควายโดยมีการรับสมัครสมาชิกที่ให้ชัดเจนเพื่อสะดวกต่อการพัฒนาศักยภาพและองค์ความรู้ของสมาชิกกลุ่มผู้เลี้ยงควาย

๒) จัดให้มีการพัฒนาสายพันธุ์ของควายในแก่งละว้าให้มีคุณภาพ

อ้างอิง

สำนักพัฒนาพันธุ์สัตว์ กรมปศุสัตว์.คู่มือการเลี้ยงกระบือไทย.

http://chmthai.onep.go.th/chm/data_province/Phitsanulok/doc/กระบือ.pdf (ออนไลน์)

<https://web.ku.ac.th/schoolnet/snet๖/envi๕/panya/panyan.htm>

ภาคผนวก

ประวัติคณะผู้วิจัย

ประวัติหัวหน้านักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นายอภิสิทธิ์ บุสำโรง
วัน/เดือน/ปี	วันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๑๐ อายุ ๕๐ ปี
อาชีพหลัก	รับจ้าง / เกษตรกร/ ประมง
ตำแหน่ง/หน้าที่(ในชุมชน)	อสม./อปพร./กรรมการเครือข่ายฯ
ระดับการศึกษา	มัธยมศึกษาปีที่ ๖
ที่อยู่	๗๖/๑ หมู่ที่ ๕ ตำบลโคกสำราญ อำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น
โทรศัพท์	๐๙๔-๒๖๕๗๙๐๙
เลขที่บัตรประชาชน	๓-๔๐๑๐-๐๐๐๐๗-๑๑-๐

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นายคงเดช เข็มนาท
วัน/เดือน/ปี	วันที่ ๒๔๙๙ อายุ ๖๐ ปี
อาชีพหลัก	เกษตรกร
ตำแหน่ง/หน้าที่(ในชุมชน)	เฒ่าจ้ำ, กรรมการเครือข่ายฯ, กรรมการพลังงานชุมชน
ระดับการศึกษา	ประกาศนียบัตรวิชาชีพ
ที่อยู่	๗๓/๒ หมู่ที่ ๗ ตำบลเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
โทรศัพท์	๐๙๙-๑๗๖๒๘๓๐
เลขที่บัตรประชาชน	๓-๔๐๑๐-๐๐๔๕๖-๑๑-๑

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ- นามสกุล	นายเทพนิรันดร์ ปัญจนะ
วัน/เดือน/ปี เกิด	๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๑ อายุ ๒๙
ที่อยู่	๑๓๐ หมู่ ๙ ต.เมืองเพีย อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น
โทรศัพท์	๐๘๗-๗๕๑๗๓๖๗
อาชีพ	เกษตรกร (ทำนา เลี้ยงควาย หาปลา)
ระดับการศึกษา	ปริญญาตรี
ตำแหน่งหน้าที่ในชุมชน	ผู้ประสานงานภาคสนามเครือข่ายชาวบ้านอนุรักษ์และฟื้นฟูแก่งละว้า
เลขที่บัตรประชาชน	๓-๔๐๑๐-๐๐๐๙๕-๕๗-๑

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นายสวัสดิ์ ใจกล้า
วัน/เดือน/ปี	วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๔๘ อายุ ๖๒ ปี

อาชีพหลัก	ประมง/รับจ้าง
ตำแหน่ง/หน้าที่(ในชุมชน)	ประธานเครือข่ายอนุรักษ์แก่งละว้า
ระดับการศึกษา	มัธยมศึกษาปีที่ ๖
ที่อยู่	๒๐ หมู่ที่ ๓ ตำบลบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
โทรศัพท์	๐๙๘-๑๒๙๙๘๒๖
เลขที่บัตรประชาชน	๓-๓๒๐๓-๐๐๔๓๔-๓๔-๒

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นางจันทร์ สีไพรวัน
วัน/เดือน/ปี	วันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๔๘ อายุ ๖๒ ปี
อาชีพหลัก	เกษตรกร/รับจ้าง
ตำแหน่ง/หน้าที่(ในชุมชน)	อสม.
ระดับการศึกษา	ประถมศึกษาปีที่ ๔
ที่อยู่	๑๑๐/๒ หมู่ที่ ๑๐ ตำบลเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
โทรศัพท์	๐๘๗-๒๓๑๑๐๙๒
เลขที่บัตรประชาชน	๓-๔๐๑๐-๐๐๔๖๘-๒๔-๑

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นายเชาวลิต ขอนคักดี
วัน/เดือน/ปี	วันที่ ๒๕๔๘ อายุ...๖๑..ปี
อาชีพหลัก	เกษตรกร
ตำแหน่ง/หน้าที่ (ในชุมชน)	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
ระดับการศึกษา	มัธยมศึกษาปีที่ ๖
ที่อยู่	๔๗ หมู่ที่ ๖ ตำบลบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
เลขที่บัตรประชาชน	๓-๔๐๑๐-๐๐๗๑๑-๙๑-๐

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นางมานิด ผักเฒ่า
วัน/เดือน/ปี	วันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๐๓ อายุ ๕๗ ปี
อาชีพหลัก	เกษตรกร
ที่อยู่	๑๕๔ หมู่ ๑๐ ตำบลเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
เบอร์โทร	๐๘๒-๑๐๔๘๖๙๔
การศึกษาสูงสุด	ประถมศึกษาปีที่ ๔

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล

นางสีจันทร์ อ่อนละมูล

วัน/เดือน/ปี

๓๑ พฤษภาคม ๒๕๑๐ อายุ ๕๐ ปี

อาชีพหลัก

เกษตรกร

ตำแหน่ง/หน้าที่(ในชุมชน) -

ระดับการศึกษา

ประถมศึกษาปีที่ ๔

ที่อยู่

๖๒ หมู่ที่ ๖ ตำบลเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

โทรศัพท์

๐๘๓-๔๑๘๘๖๗๒

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล

นางสาวณภัทรณ ผิวชม

วัน/เดือน/ปี

๕ ตุลาคม ๒๕๓๕ อายุ ๒๖ ปี

อาชีพหลัก

รับจ้าง / การเกษตร

ตำแหน่ง/หน้าที่(ในชุมชน) -

ระดับการศึกษา

ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง

ที่อยู่

๕๐ หมู่ที่ ๒ ตำบลเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

เลขที่บัตรประชาชน

๑-๔๐๙๙-๐๐๙๔๙-๐๔-๒

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล

นายสากล อินทอง

วัน/เดือน/ปี

วันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๐๘ อายุ ๕๒ ปี

อาชีพหลัก

เกษตรกร

ตำแหน่ง/หน้าที่ (ในชุมชน)

ผู้ใหญ่บ้าน

ระดับการศึกษา

มัธยมศึกษาปีที่ ๖

ที่อยู่

๗๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

เลขที่บัตรประชาชน

๓-๔๐๑๐-๐๐๙๐๙-๙๒-๒

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล

นายสมบัติ ใบเข็ม

วัน/เดือน/ปี

วันที่ ๒๔๘๙ อายุ ๗๑ ปี

อาชีพหลัก

เกษตรกร/ประมง

ตำแหน่ง/หน้าที่(ในชุมชน)

อดีตผู้ใหญ่บ้าน กรรมการเครือข่ายฯ

ที่อยู่	๗๕/๑ หมู่ที่ ๓ ตำบลบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
เบอร์โทร	๐๘๕-๗๕๓๕๙๔๒
ระดับการศึกษา	มัธยมศึกษาปีที่ ๖
เลขที่บัตรประชาชน	๓-๔๐๑๐-๐๐๖๙๖-๑๗-๑
ประสบการณ์ทำงาน	อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อดีตผู้ใหญ่บ้าน กรรมการกลุ่มประมง และรองประธานเครือข่ายฯ

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นายมานิช มุลกัน
วัน/เดือน/ปี	วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๐๘ อายุ ๕๒ ปี
อาชีพหลัก	เกษตรกร
ตำแหน่ง/หน้าที่ (ในชุมชน)	กรรมการเครือข่ายฯ
ระดับการศึกษา	มัธยมศึกษาปีที่ ๖

ที่อยู่	๗/๒ หมู่ที่ ๖ ตำบลบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
เลขที่บัตรประชาชน	๓-๔๐๑๐-๐๐๗๑๑-๖๖-๙

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นายสมบูรณ์ ตลิ่งไธสง
วัน/เดือน/ปี	วันที่ ๒๔๙๘ อายุ ๖๒ ปี
อาชีพหลัก	เกษตรกร
ตำแหน่ง/หน้าที่(ในชุมชน)	กรรมการเครือข่ายฯ
ระดับการศึกษา	ประถมศึกษาปีที่ ๔

ที่อยู่	๑๑๕ หมู่ที่ ๕ ตำบลโคกสำราญ อำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น
เลขที่บัตรประชาชน	๓-๔๐๑๐-๐๐๖๑๒-๒๙-๖

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นายยงยุทธ บัวหา
วัน/เดือน/ปี	วันที่ ๒๔๘๗ อายุ ๗๓ ปี
อาชีพหลัก	เกษตรกร
ตำแหน่ง/หน้าที่(ในชุมชน)	กรรมการเครือข่ายฯ
ระดับการศึกษา	ประถมศึกษาปีที่ ๔

ที่อยู่	๑๔๔ หมู่ ๑๔ ตำบลเมืองเพีย อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
เลขที่บัตรประชาชน	๓-๔๐๑๗-๐๐๘๕๑-๕๙-๕

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล

นายสวัสดิ์ จันทะคาม

วัน/เดือน/ปี

วันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕ อายุ ๖๕ ปี

อาชีพหลัก

เกษตรกร

ตำแหน่ง/หน้าที่ (ในชุมชน)

กรรมการเครือข่ายฯ / ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

ระดับการศึกษา

ประถมศึกษาปีที่ ๔

ที่อยู่

๒๘ หมู่ ๑๖ ตำบลโคกสำราญ อำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น

เลขที่บัตรประชาชน

๓-๔๐๑๐-๐๐๖๑๐-๔๕-๕

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล

นายขันตี สร้อยโคกสูง

วัน/เดือน/ปี

วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๐๒ อายุ ๔๐ ปี

อาชีพหลัก

เกษตรกร

ตำแหน่ง/หน้าที่ (ในชุมชน)

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน / กรรมการเครือข่ายฯ

ระดับการศึกษา

มัธยมศึกษาปีที่ ๓

ที่อยู่

๑๑๒ หมู่ ๕ ตำบลโคกสำราญ อำเภอบ้านแฮด จังหวัดขอนแก่น

เลขที่บัตรประชาชน

๓-๔๐๑๐-๐๐๖๑๒-๑๖-๔

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล

นายบุญเรือง ขอนตุ่

วัน/เดือน/ปี

วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๐๒ อายุ ๔๐ ปี

อาชีพหลัก

เกษตรกร

ตำแหน่ง/หน้าที่ (ในชุมชน)

อาสาปศุสัตว์/อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

ระดับการศึกษา

มัธยมศึกษาปีที่ ๓

ที่อยู่

๕ หมู่ ๖ ตำบลบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

เลขที่บัตรประชาชน

๓-๔๐๑๐-๐๐๐๗๑๑-๒๐-๑

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นางจันทร์ดา สิงห์นา
วัน/เดือน/ปี	วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๐๒ อายุ ๔๐ ปี
อาชีพหลัก	เกษตรกร
ตำแหน่ง/หน้าที่ (ในชุมชน)	ประธาน อสม./ประธานกลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์
ระดับการศึกษา	มัธยมศึกษาปีที่ ๓
ที่อยู่	๒๗ หมู่ ๖ ตำบลบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น
เลขที่บัตรประชาชน	๓-๔๐๑๐-๐๐๐๗๑๑-๒๐-๑

รายชื่อที่ปรึกษา

๑. ผู้แทนโครงการชลประทานขอนแก่น
๒. ผู้แทนนายอำเภอบ้านไผ่
๓. ผู้แทนปศุสัตว์อำเภอบ้านไผ่
๔. เจ้าหน้าที่ประสานความร่วมมือและพัฒนาเครือข่าย กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมประจำพื้นที่ จังหวัดขอนแก่น
๕. นางสาวพัชรินทร์ ฤชุวรารักษ์ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
๖. นางพะเยาว์ นาคำ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
๗. ผศ.ดร.วิเชียร ปลื้มกมล คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
๘. รศ.ดร.บัณฑิตย์ เต็งเจริญกุล คณะสัตวแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
๙. นายเอกนิษฐ์ ป้องภัย นักพัฒนา
๑๐. นายสมหวังป่า โพธิ์ชัน รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองเพีย
๑๑. นายสุรพงษ์ วงษ์ขารี กำนันตำบลเมืองเพีย

ประชุมสรุปและวิเคราะห์ผล

ประชุมเตรียมพื้นที่งาน

ลงพื้นที่ศึกษาดูงาน จ.ศรีสะเกษ

เวทีคืนข้อมูลบ้านป่าแดง

คืนข้อมูลบ้านละว้า

เวทีทดลองปฏิบัติการ